TAKE MY WORD: MAHALO NO I TO'U MATUA TANE

Keao NeSmith

Olelo Mua: Introduction

In an auspicious gathering of several families of the Ni'ihau community and members of the Office of Hawaiian Affairs on Kaua'i in June 1999, with perhaps more than a hundred people gathered, one father, Malaki Kanahele Jr., stood before the expectant crowd, grabbed a copy of the Pukui-Elbert Dictionary and in an impassioned speech charged with emotion, held the book high above his head and said, "In my family, we never needed this book. My grandfather was the dictionary. My father was the dictionary. And now I am the dictionary." Kanahele's words were meant to shock the audience and inspire and encourage his family to rally with solidarity around an independent, uniquely Ni'ihau-driven education program free of the dictates and policies of outside forces. The outside forces Kanahele implied obliquely were not white people or even the government of the State of Hawai'i. It was not the simple dichotomy of "Us" versus "The Man". Kanahele was speaking of other Hawai'i-based entities that rely on Pukui-Elbert to learn Hawaiian and would seek to exploit his family and community and subject their language to unnatural external forces of change.

The regularly recounted narrative of the Hawaiian language revitalization movement is that Hawaiian was the sole language of the Hawaiian Islands, but diminished by the mid-1900s to where it became rare for the average Hawai'i resident to encounter a Hawaiian speaker in late 1900s, and then rose again to over 18,000 speakers according to the 2015 Census report. The popularity of non-speakers of the Hawaiian learning the language in classroom contexts has exploded since the 1990s until today. It behooves us, then, to consider two key subgroups of Hawaiian speakers: *native speakers* (L1s) from before the start of the language revitalization project in the 1970s, who acquired the language from their families only and *second language learners* (L2s) of the revitalization era, where Hawaiian is acquired from classrooms. Let us consider, too, the role and influence of Ni'ihau families—who, for the most part have never lost the language—in the overall Hawaiian revitalization project, and the community's perspective on what language revitalization means to them. This consideration is intended to complicate an often over-simplified narrative that the language was there, nearly went extinct, and rose again.

How we got here

Hawaiian Kingdom nationals enjoyed a sense of national identity, with international recognition as an independent state and a population of Hawaiian L1s. With the coup of 1893 and the territory of the Kingdom placed under belligerent occupation by US forces, and with Hawaiian nationals left feeling hopeless in the early 1900s that US President Cleveland's promise to restore the Kingdom government would ever be realized, Hawaiian parents decided not to speak Hawaiian to their children and encouraged English only in order to thrive under forced US rule. Bilingualism for their children was not even considered an option by these parents for reasons that demand more research. Social and political pressure to adopt this paradigm was the means to implement the US agenda of de-nationalization and re-education.

In 1894, one year after the coup that toppled Queen Lili'uokalani's government, Reverend Dr Charles McEwen Hyde proclaimed:[1]

> The Americanization of the islands will necessitate the use of the English language only as the language of business, of politics, of education, of church service; and open the wide field of English literature . . .

In the first half of the 20th century, not only did Hawaiian parents insist that their children be English monoglots, they also instructed their children to adopt modern American culture and never learn many aspects of Hawaiian culture considering such things relics of the past. US propaganda immediately following the attack on Pu'uloa (Pearl Harbor), throughout World War II, and even afterwards included the proliferation of "Speak English" posters throughout Hawai'i with pictures of the US's iconic Uncle Sam and helmeted US soldiers. Imprisonment of US-naturalized Japanese immigrants during the War posed a threatening specter for Hawaiians that perhaps they too would be suspected of less-than-patriotic behavior for speaking Hawaiian. There was a pervasive implication that any language in daily use other than English was subversive to the national order. The Department of Education and private schools, however, had the most indelible effect through the school systems with their English-only policies and the manipulation of historical facts relative to the Hawaiian Kingdom. Such things helped ensure Americanization as a social norm across Hawai'i through the late 1900s.

Hawaiian speakers increasingly became adults only after World War II, with very few Hawaiian-speaking children. New parents in the decades after the War who were ethnic Hawaiians were mostly English monoglots and had no choice whether to use Hawaiian, English or both with their children. There was only English, mixed with a few Hawaiian words and expressions everyone would use as local jargon. As Hawaiian-speaking adults became elderly in the late 1900s and dwindled in number, any sense of a Hawaiian-speaking community all but vanished, with speakers dispersed across the Hawaiian Islands. But Hawaiian speakers of the era acquired their proficiency from among family and community members who were L1s. We shall refer to this type of speaker as "Type-1".

Many elderly Type-1 Hawaiian speakers in the late 1900s had stopped using the language as a daily language from about the time they became young parents decades earlier and many largely forgot how to speak the language by the late 1900s. Many were once highly proficient speakers in their youth before or during the War, but their proficiency declined later for lack of use to the point where they could no longer hold a conversation in Hawaiian on familiar topics as elderly adults. Fewer retained their high proficiency into their elderly years having maintained relationships with other highly proficient L1s. No one knows how many Type-1s there are today. No such census data have ever been gathered. But Hawaiian academics often postulate among themselves the number of such speakers based on who they know or have heard of in communities across the islands. The latest ruminations estimate about 100 or fewer Type-1s. Families rooted in Ni'ihau are of this type as they continue as L1s today and have never lost the language, except for a few.

1.- United States Department of State Foreign Relations 1894:825.

Those who ignited Hawaiian cultural and linguistic renaissance in the 1970s came from among the generation of adult grandchildren and great-grandchildren of Type-1s. This generation could not speak Hawaiian, only English, but increasingly longed to be Hawaiian speakers. Not having acquired the language at home, new speakers learned or are learning the language in classroom settings in almost every case and become L2s. This is the Hawaiian speaker of "Type-2".

Few Type-2s augment classroom study with interactions with Type-1s, and audio and video recordings of Type-1s are sometimes used as a tool in classes or personal study to learn cultural content and mimic diction. Virtually every teacher in the classroom today teaching new learners is a Type-2. While Type-1s diminish in the era of revitalization, Type-2s have quickly risen in political influence and far outnumber Type-1s.

It is highly doubtful that there truly are 18,000 speakers of Hawaiian as reported in the 2015 census, but this number likely reflects the longing of non-speakers and learners to speak Hawaiian as well as they do English. The census question was, "What language do you speak at home other than English?" Respondents from the most proficient speaker to those who can "speak" only one Hawaiian word at home could honestly reply "Hawaiian", and this is likely the case. All other census respondents likely understood "speak" to mean with high proficiency and as the normal language of the home. It is likely for this reason that the rest of the 1.4 million residents of Hawai'i did not reply "Hawaiian". The census data are therefore unreliable to determine the number of Hawaiian L1s or even highly proficient speakers.

Where we find ourselves among the types

The most fundamental differences between Types 1 and 2 are their linguistic and cultural backgrounds and the way they acquired their knowledge of Hawaiian language and culture. From a documentation point of view, both types can be viewed as equally Hawaiian at the surface level. But documentation can also account for shifts in language acquisition, the impetuses behind the shifts, and when they occurred. From the points of view of other areas of linguistics, such as *revival linguistics* and the *new speaker* phenomenon, numerous distinctions between Types 1 and 2 can be identified.

Mabel Lopes of Nu'uanu, O'ahu, born in 1910, said of her linguistic experience,[2] "Nobody taught me Hawaiian. I just listened and began to understand, then I spoke the language." Lopes is therefore an L2 of Type-1, perhaps a "Type-1.5", since she, a non-speaker originally, acquired Hawaiian purely from Hawaiian L1s in an era where all Hawaiian speakers were Type-1. Type-2s—those who acquire the language from classrooms—who have had enough interaction with Type-1s to impact their proficiency so that they sound like Type-1s in their accent, and demonstrate Type-1 idiosyncracies in the way they use language, can be said to be greatly influenced by Type-1s to an extent that can potentially be measured. But the distinguishing characteristic of Type-2s is that the core of their learning is based in classroom study.

2.- Landgraf 1987:22.

This paper seeks to describe the lay of the linguistic landscape in the era of Hawaiian revitalization, locate the position of Type-1 Hawaiian speakers—especially those of Niʻihau—and describe intersections and divergence between Types 1 and 2. This paper also seeks to declare my point of view as a participant of the Hawaiian language revitalization movement that it is the responsibility of Type-2 participants to adhere to established cultural norms and hold fast to the language—the actual words, accents, linguistic idiosyncracies, and preferences—of Type-1s. We should avoid inventing new language for concepts that already exist, and include Type-1 speakers in the creation of new language acknowledging that they are resources like dictionaries in numerous areas of discourse. I am of the view that it is the choice of each individual participant of the language revitalizaiton project to speak as Type-1s do or follow the growing trend of inventing language that diverges from Type-1 varieties. But if cultural practitioners acknowledge in the era of language revitalization that culture is practiced a certain way today because it was done this way by our elders, we should expect the same for the language.

The Niʻihau oasis

Although a controversial topic in some regards, the purchase of Niʻihau Island by the Sinclair family in 1864 helped ensure that Niʻihau remained a linguistic and cultural oasis. With restricted access and minimal development, Hawaiian remains the sole language spoken there. A small island with very few resources, there once was a population of about 1,000 at the end of the 1800s. Families increasingly found themselves resettling on neighboring Kauaʻi Island throughout the 20th century for work and access to medical care. Industries such as cattle, honey, salt, wool, and charcoal production once thrived on Niʻihau and supported its population, but these industries diminished throughout the 1900s and today's population holds at about 100. Family members travel between Kauaʻi and Niʻihau often throughout the year, and so the population on Niʻihau fluctuates. These families, whether situated on Niʻihau or Kauaʻi, constitute "the Niʻihau community".

While 200–300 of the community are L1s, perhaps another 100 community members who were raised on Kauaʻi or elsewhere do not speak Hawaiian largely due to pressures to assimilate into the majority English-speaking society. On Kauaʻi, Niʻihau families remain a rather tight-knit community, with Hawaiian the primary language of all members from babies to the elderly in most homes. In observing the language of Niʻihau community members at a church service in 2014, writer, Ron Williams, noted in 2014:93, "The pastor read from the book of Timoteo (Timothy) in soft, confident verse. Then everyone, from the youngest keiki (child) to the oldest kupuna (elder), stood one after another to read aloud from the Baibala Hemolele [*Holy Bible*]. Their olelo [*language*] was natural, vibrant, resonating long after each speaker had finished."

Distinction between the Niʻihau variety and that of other Type-1s

An 1824 hand-drawn map of Kauaʻi (below) illustrates how the Niʻihau variety of Hawaiian differs from other varieties across the Hawaiian Islands today. Schütz 1994:Chapter 7 describes how all varieties of Hawaiian once resembled today's Niʻihau variety more or less. But with the adoption of the alphabet established by Christian missionaries in 1826 (*a e i o u h k l m n p w*) let-

ters representing the allophones [r] and [t] (both pronounced as in Spanish) observed in the language of speakers on all islands across the archipelago were omitted as [t] was observed to freely alternate with [k] as on Maupiti Island in the Society Islands, while [l] was observed to freely alternate with [r] as in Tongan.

Missionaries decided that the matter of free variation of allophones was too complicated for publishing texts, and so they decided to omit [r] and [t] from the alphabet and conflate [t] with [k] and [r] with [l]. The Hawaiian *w* is also the result of a conflation of three sounds: [*v*] (like an English v), [*w*] (like an English w), and [ß] (a sort of cross between the English w and v, also heard less frequently in Tahitian). Speakers of all islands except Ni'ihau changed the way they spoke to conform to the reduced alphabet in a matter of a few years, an event we can refer to as "the Great Alignment". This era of change deserves closer study to examine how spoken Hawaiian was pronounced before the Great Alignment compared to afterwards and what factors influenced the change (see Schütz 2020:Chapter 9).

Having been produced two years before the ratification of the alphabet, the spelling of place names on the map reflects the pronunciation of native speakers before the Great Alignment. Ni'ihau speakers today continue to pronounce these place names as shown on the map, but write following the 1826 alphabet. 'Kataha' (also pronounced 'Ketaha' and 'Kekaha') on the map is the town where many Ni'ihau families live today.

Brown 1963:9 provides an example of the alternation between [k] and [t] using *kakahiaka* [*morning*] as an example in spoken Niʻihau Hawaiian: "Without any change at all in its meaning, this word is pronounced sometimes as TAKAHIATA and sometimes as KATAHIAKA. Hence, while T and K are of equal value, there is a tendency, by the device of alternating them in a sequence, not to use either one to the exclusion of the other. Thus we have the sequence T-K-T and K-T-K, rarely T-T-T- or K-K-K." Samples of spoken Niʻihau are found in online videos.

The Hawaiian-English Dictionary (Pukui & Elbert 1986) provides many unique Niʻihau terms, but only in their *k* and *l* form. For example, *ʻaupata*, a Niʻihau term for a common shrub found growing on beaches, is spelled *aupaka* in the Dictionary. The term for the same plant outside of the Niʻihau community is *naupaka*. Licayan, Nizo & Kanahele 2007:12–15 document Niʻihau variety characteristics, such as the [k] and [t] alternation and some unique words and grammatical forms in Niʻihau. Its orthography resembles that of the 1824 map (albeit with *l* exclusively and no *r*) demonstrating continuity in the Niʻihau variety since 1824 and the robustness of the community and their language.

Many Type-1s outside of the Niʻihau community had demonstrated the *k* to *t* variation when they spoke—a trait likely attributable linguistic norms of the regions they grew up in—but less frequently than Niʻihau speakers. Practically no Type-1s of other islands have ever demonstrated the *l* to *r* variation. All Type-1s demonstrate all pronunciations of the Hawaiian *w*.

Orthography as conflict

Type-1s of all islands across Hawaiʻi view the macron and glottal marks, first adopted in Pukui and Elbert 1957, as new additions to the language. Reliance on these marks is one distinguishing characteristic between the Type-1 and Type-2 speaker. Type-1s do not use them except for the glottal sometimes and never the macron and Type-2s always use them, no matter the proficiency level of the speaker, except that Type-2s often disagree with the Pukui-Elbert (1986) dictionary and with each other on the spelling of some words with the marks.

The macron, termed *kahakō* in Hawaiian, indicates length (in time) in pronouncing a vowel over which it appears. It is the only diacritic in the Hawaiian language. The symbol adopted by Pukui and Elbert (1957) to represent the glottal, called *ʻokina*, is the single open quote mark (ʻ). Considered a consanant, this symbol was added to the 1826 alphabet as the final letter, but as an odd-looking letter that also serves as a punctuation, it is not possible to capitalize at the start of a sentence. It is the second letter, always a vowel following the glottal, that is capitalized in a sentence. It also makes for interesting looking alphabetized lists, with a section called, ʻ, as the last section of the list.

But the *ʻokina* does not factor as a letter in acronyms. Type-2s disregard the letter, *ʻokina*, in acronyms and use the following vowel instead. For example, the company name, *ʻAha Pūnana Leo* (the founder and administrator of Hawaiian immersion preschools), as an acronym is *APL* and not *ʻPL*. So even among Type-2s, the *ʻokina* is regarded as a letter, but only in certain contexts.

In other language contexts, Filipino learners see macron and glottal marks in textbooks only, but speakers do not use them outside of that context. Japanese speakers

use *furigana* (simplified characters that help learners read Chinese characters), but learners abandon *furigana* over time as proficiency rises. Hebrew and Arabic learners use diacritics to guide pronunciation, but as with Japanese learners, they give up the assistance as proficiency rises. So too could be the case with Hawaiian. Learners may begin by relying on the macron and glottal and could abandon them and adopt Type-1 orthography as proficiency increases. This would be a subjective choice if a learner chooses to become more L1-like. If one can read and comprehend Type-1 orthography it is a sign that a learner's proficiency has come closer to literate Type-1 proficiency: the bar to which learners should rise.

Some Niʻihau speakers find reading texts with the glottal and macron difficult, and some complain that 1) they don't understand why certain words are broken apart with the glottal mark, 2) they are not sure what purpose the macron serves, and 3) how strange a page of text looks with the marks. Type-1s of other islands have complained likewise in the past.

There are two schools in Kekaha, Kauaʻi and one on Niʻihau that serve the community. Students at these schools are exposed to the macron and glottal as those schools receive materials from outside entities that rely on the marks, and Niʻihau students sometimes write Hawaiian with the macron and glottal. But in general, Niʻihau families, and particularly those living on Niʻihau prefer the traditional alphabet and orthography that their families have been accustomed to since the 1820s.

Non-speakers and new speakers of Hawaiian find these marks useful as they represent pronounceable sounds, but more proficient Type-2s who don't need the marks for pronunciation tend to think that using the marks is politically "correct" implying that the writing preference of Type-1s is somehow "wrong". To illustrate one area of Type-1 and Type-2 paradigms clashing, Oʻahu-born native speaker, Abraham Piianaia (a Type-1) explained in the introduction of *Niihau, the traditions of a Hawaiian island* by Tava and Keale (1989),

> Hookahi mea ahuwale koe, oiahoi, he mea pili ana i ka pai ole ana o na kahako a me na okina i keia paiana. He mau mea loii i ke ao ana o ka olelo Hawaii auanei . . . Kupono ka pai ole o ia mau kiko hookalelo leo anei no ka mea kupaa mau na lau kanaka ma Niihau i ka hoohana ole o na kahako a me na okina i ko lakou kakau ana.
>
> *One obvious feature is the lack of macron and glottal marks in this publication. Such are aids for learning Hawaiian . . . It is appropriate not to incorporate these linguistic marks as the people of Niihau are accustomed to not using the macron and glottal to write*. (translation by NeSmith)

Inversely, Walk, the child of L2 parents (Type-2), advocated in 2007:266,

> As Senator Clayton Hee pointed out in a Senate committee meeting, "what better way to respect the culture of our land than to spell its words correctly?"
>
> Making sure that the official writings, signs, and emblems of the state are "accurate, and spelled correctly and use the proper [ʻōlelo Hawaiʻi] macrons and glottal stops not only shows the deserved respect for the native language of these islands, but also fully comports with the intent and words of the state constitution."

The implication in Walk's statement sets up the potential for political conflict between Types 1 and 2. In the Legislative Session of

Spring 2019, the Legislature of the State of Hawai'i government entertained three bills deriving from academics that, if passed, would require that government use the macron and glottal in every case that Hawaiian language is used for official purposes. *Ka Leo o na Kupa*, an advisory committee of the County of Kaua'i government consisting of members of the Ni'ihau community, testified against these bills stating that such legislation would be detrimental to the community as its members have never used the macron and glottal marks and do not wish to be coerced by legislation into accepting them.

It is understandable that Type-2s would be interested in orthography and perhaps the standardization of orthography as part of Hawaiian language revitalization. But as established here, orthography can be a point of controversy and causes us to consider the nature of revitalization.

Revitalization for Type-2s

Hawaiian language revitalization means different things in different contexts. For Type-2s, the concept is an ongoing experiment since its beginning until today. It means English-speakers learning a language they did not know before in classrooms. It also means studying the lives of Type-1s in order to learn aspects of Hawaiian culture Type-2s did not know before.

The first Type-2s were adults in the 1970s who were English L1s who learned Hawaiian in classes. There were several elderly Type-1s living at the time with whom learners could interact. Looking back, these learners were incredibly fortunate to have had that time to form relationships with Type-1s and learn from them as virtually all of them have now passed on.

When Hawaiian immersion preschools started in the early 1980s the age of learners dropped to 3 and 4 years old, but these learners likewise came from English-speaking homes and most were learning Hawaiian during school hours only. The first teachers of the first immersion preschool in Kekaha, Kaua'i were all Type-1s of the Ni'ihau community. Soon afterwards, immersion preschools opened on Hawai'i Island and O'ahu and one or two of the initial cohort of teachers at these schools were Type-1s of different islands.

But as the years progressed, Ni'ihau community members left teaching at the schools, Type-1s at other preschools retired or passed away, and now only Type-2s remain as teachers in all classroom contexts. Hawaiian language revitalization for Type-2s today means Type-2s teaching Type-2s utilizing textbooks and audio and video recordings of Type-1s as learning resources. In this environment, Type-2s do the best they can in the absence of training and without highly proficient and literate Type-1s to support the learning of Hawaiian language and culture.

Proficiency and cultural and communicative competence are serious issues relative to language acquisition of L2s in such a weakly supported environment and it can be expected that L2s who have little to no ongoing contact with living Type-1s demonstrate little of the linguistic characteristics of Type-1s. Research uncovered that (NeSmith 2012:Abstract) "The vast majority of the teachers surveyed had little or no training in language teaching, appeared to have little awareness of literature on language teaching and learning, and had little contact with native speakers. The textbooks analyzed, which were generally uncaccompanied by teacher guides or supplementary resources, were found to

be largely behaviorist in orientation, [and] their design and methodology reflecting a curious mixture of aspects of both grammar translation and auiolingual approaches." Professional development programs for Hawaiian language teachers have focused on one particular textbook or another anchored in outdated approaches.

There is no common understanding across Hawaiian language teachers of syllabus theory, curriculum, or fundamental aspects of lesson plans and communicative achievement objectives. If L2s seek to attain the competencies of the most proficient Type-1s it is currently impossible to measure as no proficiency tools exist comparable to those that measure the proficiency of L2s of large world language groups. Assessment tools equivalent to the Common European Framework of Reference for Languages or the International English Language Testing System, for example, do not exist for Hawaiian. Therefore, there are many obstacles to fundamental aspects of Hawaiian language teaching and learning and it is unclear whether achieving high proficiency of Type-1s is even the goal in classrooms. L2s of all domains regularly invent words or grammar to compensate for lack of knowledge and the fossilization of errors is a chronic problem.

The children of Type-2s are L1s of whatever language parents or caregivers use with them at whatever proficiency levels the parents have. At best that means that these children are raised speaking a classroom variety of Hawaiian reflective of issues stated above. This type of speaker can be referred to as "Type-2.5" as the language they exhibit is that of their linguistic mentors.

How it is that the people of Hawai'i find themselves revitalizing Hawaiian language in such a desperate linguistic state is a result of history and the efforts of the US program of de-nationalization. But the collective efforts of learners to grow in proficiency in Hawaiian and form Hawaiian-speaking social circles, even as L2s, means that the aims of the US agenda may have nearly succeeded, but ultimately failed. The Hawaiian language has not been stamped out and the memory of the Hawaiian Kingdom and the toppling of its legitimate government has not been erased.

Revitalization for Type-1s

I was genuinely surprised one day a few years ago to learn that the elderly cashier at the convenience store in my urban neighborhood in Honolulu was a Type-1 when after a few years of shopping there and seeing her regularly, she suddenly looked up at me when I walked up to the counter and asked, "No Ni'ihau nō 'oe?" [*Are you from Ni'ihau?*] Those who learn Hawaiian in classes do not normally ask this question this way, but in my experience, this is how Type-1s normally speak, so I recognized her as a L1 immediately. I replied in Hawaiian that I am from Kaua'i, not Ni'ihau, but I was wearing a Ni'ihau t-shirt at the time, which made her wonder. I maintained a straight face, but inside I was shocked. We had never interacted before other than for purchase transactions. In getting to know each other over time she explained that she was born and raised in central O'ahu, her father spoke Hawaiian (Type-1) in the home, but discouraged his children from using Hawaiian outside the home as there was a negative stigma about speaking the language in public. She had also lived with her grandmother when she was young, and they spoke Hawaiian. That is an experience she and I share.

She explained her story partially in Hawaiian and partially in English, but discovering a new conversation partner, for her, sparked a new enthusiasm for using Hawaiian in public, something she had not done in decades. For her, revitalization means having someone to talk to. For the few Type-1s alive today outside of the Niʻihau community, perhaps their memory would be jogged by having conversations in Hawaiian and language would return to them.

It is extremely rare these days to meet a Type-1 who is not of the Niʻihau community. Since that time we exchange pleasantries in Hawaiian everytime we see each other, but it is apparent to me that she is a Type-1 who has forgotten how to speak Hawaiian with high enough proficiency to carry on lengthy conversations on pedestrian topics. She has forgotten the words and how to express herself in Hawaiian and she is quite deaf, making conversations challenging.

For the Niʻihau community on Kauaʻi and Niʻihau, entire families speak Hawaiian, and speakers are highly proficient in many areas of discourse. Revitalization for the Niʻihau community means maintaining competency among their children so that they can be linguistically and culturally competent parents when they start having children of their own. Niʻihau revitalization also means expanding domains on Kauaʻi in which their language can be normalized. It has been normal for decades to go shopping in stores or go to the gas station on the west side of Kauaʻi and find Niʻihau cashiers with whom you can speak Hawaiian for transactions and pleasant conversations.

In the early 1970s, Moke Keale hosted a two-hour radio program every Sunday evening on KUAI radio station based in ʻEleʻele, Kauaʻi called *The Gentle Moke Program* (Tava & Keale 1989:6). Keale, a Niʻihau L1, would only speak the Niʻihau variety and would have guests from the community appear in studio to talk on various subjects or play live music. He would also play recordings of favorite Hawaiian tunes, and community members would call in and make requests. When Kauaʻi experienced tragedy with Hurricane ʻIwa in 1982 and Hurricane ʻIniki in 1992, Keale and other Niʻihau community members would do public service announcements on air at regular intervals throughout the day regarding disaster relief.

The mainstay of the *Gentle Moke Program*, though, was a religious segment in which a Christian sermon was provided by various prominent members of the community. As radio reception was had on Niʻihau, Kauaʻi family members would call into the station to send greetings to family on Niʻihau, pass on short messages, and dedicate songs. The program was a highlight of Sunday evenings and families on Kauaʻi and Niʻihau would gather around a radio to listen and interact with the program. Keale also co-authored a book, *Niihau, the Traditions of a Hawaiian Island*, in 1989. Whenever Keale was away, his nephew, Chala Kapahu Vidinha, would take over as host, and in the last years of the program, Loka Kaohelaulii Bustillos took over as host until the station was bought out by another company at the end of the 1990s that discontinued the program.

Ironically, it was at this time when the Niʻihau voice on the airwaves was silenced that the Niʻihau community sent the loudest and clearest message Kauaʻi society had ever heard from the community in living memory. The community made it known that it would no longer accept being sidelined by the public school system.

Taking matters into their own hands

In 1993 Niʻihau parents on Kauaʻi boycotted Kekaha Elementary School, where their children were enrolled, and held home-school classes at pavillions at Kekaha Park. Parents objected to years of having their children placed in special education programs at the School on the basis that they did not speak English. This decades-long pattern of stigmatization of Niʻihau students had run its course and Niʻihau families, acting on their own accord without encouragement from outside entities, decided to remove their children from Kekaha School. Said one mother, Luana Kanahele, of that day, "To me I think it was the most happiest day of my life."[3]

From early on parents expressed the desire to replicate the school program on Niʻihau, where English was used as the primary language of instruction, but supported with Hawaiian. That was the type of schooling parents were used to as they grew up on Niʻihau. After much wrangling with Kekaha School administration, the school district administration, and the Hawaiʻi State Department of Education (DOE), space was provided at Kekaha School for Niʻihau families to conduct their own classes until a permanent solution could be found. As Niʻihau adults were not certified public school teachers one was provided who had taught Hawaiian as an additional language at Kauaʻi High School for years and who had devoted much of his life to the study of Hawaiian as an additional language, and Niʻihau Hawaiian in particular. This teacher's role also legitimized the program under the administration of the DOE and enhanced the level of professionalism. Both his roles as teacher and certified professional continue until today.

But as encouraging, inspiring and hopeful the solidarity of the Niʻihau community demonstrated in this case, the stage unfortunately was set for tension between internal and external forces regarding the future of the school. At issue would be questions surrounding who would own and run the school and manage its affairs, but also what language would be the language of instruction.

Questions of who and how

A number of entities from among the public and private sectors stepped forward to provide assistance to the Niʻihau community in this difficult time of transition as they worked to articulate a plan for the education program they agitated for. But of the various entities the ʻAha Pūnana Leo (APL), with its partner, the Hawaiian language faculty of the University of Hawaiʻi at Hilo, emerged as the most willing and able to provide largescale support.

The APL, as fiscal sponsor, received a grant of $600,000 in 1999 from the Office of Hawaiian Affairs, a branch of the State of Hawaiʻi government, to renovate a vacated building across the road from Kekaha Elementary School to house the Niʻihau school program, called *Ke Kula Niihau o Kekaha*, for long-term use. Consternation arose at this time amongst community members over of the program, whether it was the program of the Niʻihau community, who initiated it, or that of APL, the fiscal sponsor.

3.- https://www.pri.org/stories/2016-07-28/last-native-speakers-hawaiian (time stamp: 9:50. Last retrieved September 15, 2019).

Another, equally troubling question that community members wondered out loud and debated was whether the approach to education was to resemble that at Niʻihau School, with primarily English instruction. The reason Niʻihau School operated this way was because families spoke Hawaiian in all contexts outside of school on Niʻihau, and so neither the school nor its teachers or students were like Hawaiian immersion schools supported by APL, where both teachers and students were trying to learn Hawaiian together, all of them coming from English-speaking homes. For decades Niʻihau families had wanted their children to be educated in English so that they can enter the majority English-speaking society across Hawaiʻi and prosper knowing that they can use English outside the home in certain contexts and Hawaiian at home and among the community as their native language.

But the approach to education conceived by APL and the UH Hilo faculty, and implemented at Hawaiian immersion schools designed to teach Hawaiian to English speakers, was class instruction in Hawaiian only, with English instruction started in the fifth grade (10–11-year old students). The Type-2 Hilo entities frequently create new words that are foreign to Type-1s, and Niʻihau speakers find many, if not all of these new words strange. They therefore initially preferred not to use the Hilo terms.

There was no formal agreement or contract between the Niʻihau community and the Hilo entities. The roles of host and outsider were not laid out relative to the plan to develop this school among and for the Niʻihau community. Hawaiian culture has long-established cultural morés on the behavior of outsiders while in the domain of locals. Such was not respected here. Over-enthusiasm for a good cause can perhaps cause us to rush ahead of ourselves in desperate situations. The issues of tension here surrounded the position of the Hilo fiscal sponsor (the outsider) that offered critical support needed by Niʻihau community members (the locals) who started this school concept, whether the education at the school would really follow the Niʻihau School model as desired by parents, and whether fiscal sponsorship was designed to serve the Niʻihau community or the fiscal sponsor.

As tensions in the community reached their peak, with members choosing one side of the issue or the other, one APL board member registered the name, *Ke Kula Niihau o Kekaha*, as a private citizen at the Department of Commerce and Consumer Affairs (DCCA) and then assigned the name to APL. Complicating the issue even further, this board member was the only Niʻihau community member on APL's board, but had no role at the school. The crescendo of the conflict that ensued was the meeting described in the Introduction above. Immediate family of the Niʻihau APL board member aligned themselves with APL and on the other side were other community members—all one extended family.

But it was fait accompli. APL was awarded the name, had the funding, and a significant part of the community chose to follow the power brokers. Those of the losing side of the matter, also significant in number, started a new school program, called it *Niihau School of Kekaha*, and challenged the award of the original school name in a hearing at the DCCA. The community in general is the most economically disadvantaged in Hawaiʻi, and they represented themselves at the hearing pro se out of necessity. This I know because those who challenged the assignment of the name asked me to rep-

resent them at the hearing. I did the best I could, not being a lawyer, and I did it gratefully. APL hired a corporate attorney. APL won the award as a result of the hearing and the findings of fact are now public record at the DCCA.

The losing party in the matter perceived the actions of the Hilo entities as bullying tactics, deploying heavyhandedness, their years of corporate experience, fiscal savvy, political influence, financial resources, and even deceit to coerce the Niʻihau community to bend to their concept of Hawaiian education and their will regarding ownership and management of the community's school in Kekaha. The explosive nature of this issue reached the local newspapers. Yasmin Anwar 2001 reported,

> One side pledged its allegiance to the Hilo-based ʻAha Punana Leo, which controlled the school and whose goal to perpetuate the Hawaiian language means that English is introduced in the fifth grade only as a second language.
>
> The other side sought independence from the ʻAha Punana Leo, saying their Hawaiian-speaking children should also learn English from kindergarten on, believeing the earlier start could help ensure they make it in the modern world.

One Office of Hawaiian Affairs board member commented regarding the matter (Office of Hawaiian Affairs 1999),

> Over the years the ʻAha Pūnana Leo has been the mainstay of Hawaiian language immersion programs. It has marshalled the economic and policital resources to strengthen Hawaiian language immersion education.
>
> The years of struggle to build a platform for our immersion programs have proven beneficial to the re-emergence of our people's pride and integrity. However, our experience with the Maui, Molokaʻi and Niʻihau communities tells us the time has come for those limited resources to be shared beyond the Pūnana Leo umbrella.

With the Hilo entities embodying the Type-2 Hawaiian speaker and the Niʻihau community embodying the Type-1, this experience amounted to the most stark and sad example of conflict between the two spheres to date. What remains today is the question whether the Hilo entities view their role at the Niʻihau school in Kekaha as transitional, intending to eventually pass control over to the Niʻihau community and step away or remain as permanent owners and managers, dictating to the Niʻihau community not only how the school is to be managed, but also the very words they use to teach Niʻihau students. Using books and materials provided by the Hilo entities containing numerous newly created terms, Niʻihau students at the school are now heard using such words. This is what Malaki Kanahele Jr alluded to and feared in the Introduction above.

In the episode of the internet podcast series, *The World* by PRI.org, called *Meet the Last Native Speakers of Hawaiian*, one Niʻihau community member, who was also an administrator of the school, was asked her opinion of the creation of terms by L2s. She responded,[4]

> They're the professors. We're talking about people with degrees. They can create whatever and however they want. And for me

4.- See https://www.pri.org/stories/2016-07-28/last-native-speakers-hawaiian (last retrieved September 21, 2019).

> as a native Hawaiian am I going to stand in their way because they're creating all these words? No I won't. 'Cause if it's as close as computer as 'kamepiula' that's fine with me, 'cause that's not in my dialect.
> But do you even consider it Hawaiian?
> No.

This response demonstrates the point of view that Type-2s have the right to engineer their language at will. This reponse also distances the Niʻihau community from the inventions of Type-2s. Two "dialects" are referred to directly: "my dialect", and by implication, "their dialect". It is also clear in this response that this Niʻihau person prefers the dialect of her community over the other.

Flexing a newfound muscle

In 2016, the mayor of Kauaʻi County, which includes Niʻihau, enacted a Niʻihau Advisory Committee, called *Ka Leo o na Kupa*, to advise the County government on the use of Hawaiian. The policy states, in part: "WHEREAS, the Hawaiian language . . . is the only indigenous language of Kauaʻi and Niʻihau and deserves support and protection . . . [that] the Niʻihau community is the last intact community of native speakers of Traditional Hawaiian in the world . . . [that] the County of Kauaʻi is committed to support the Niʻihau community and their variety of Traditional Hawaiian . . . THEREFORE, [the Mayor] will establish, support and maintain a traditional Hawaiian language advisory committee whose function shall be to document, study, support, publish and promote our unique variety of Hawaiian language of Kauaʻi and Niʻihau."[5]

In the Legislative Session of Spring 2019, the Legislature of the State of Hawaiʻi government considered a resolution that would charge APL, with its partner, the UH Hilo faculty, with the task of language planning for Hawaiian language. Members of Ka Leo o na Kupa argued against the broad reach of this proposal arguing that Niʻihau speakers do not agree on terminologies, such as *ʻaukahi*, *kūhelu*, and *moʻomeheu*,[6] used in Hawaiian translations of these bills, as they are creations by Type-2s and unintelligible to Niʻihau speakers.

Ka Leo o na Kupa testified that if notices from public offices, such as the Department of Health, are provided in Hawaiian to serve Niʻihau speakers, who need such notices to understand the services, such notices should be written in a way that these L1s can read easiest, meaning without the macron and glottal marks, and in words Niʻihau speakers understand. Furthermore, while language planning is important, Ka Leo o na Kupa felt that the Niʻihau community should be excepted from such legislation if any outside organization is to plan for the community, as the community has a) historically established language norms and unique language maintenance needs, b) never lost the language as their native tongue, and c) an acknowledged body in Ka Leo o na Kupa with whom government can liaise. These bills did not pass. Legislators commented that they were unaware of the issues involved regarding different kinds of speakers and forms of Hawaiian and that discussions should take place to

5.- https://www.kauai.gov/Portals/0/OED/ProclamationforNiihauLanguage.pdf?ver=2016-04-26-154727-693 (last retrieved September 17, 2019).
6.- Kōmike Huaʻōlelo 2003: *kūhelu*: official (p. 96); *moʻomeheu*: culture (p. 141); *ʻaukahi*: possibly 'movement', as in a social movement (not published in any dictionary).

understand how this revelation can/should affect policy and legislation. Ka Leo o na Kupa expects to be part of those conversations.

Ka Leo o na Kupa represents an option from within the community to determine how it envisions its language and culture now and into the future. The body seeks to be recognized by the public sector as a contact point that has the potential to work within its community on language and education planning for itself. This body also represents an option with whom government can share the "limited resources" referred to by the Office of Hawaiian Affairs trustee mentioned above. For the Niʻihau community, this is language revitalization deserving of the support of government.

This dialect and that dialect

On October 3, 1861, writer Simona Kaai (Type-1) of Honolulu contributed commentary to *Ka Hoku o ka Pakipika* newspaper about the spread of the Hawaiian language in the Marquesas Islands due to the work of Hawaiian missionaries there at the time. Kaai stated, ". . . pehea la e lilo ai ka kakou olelo *kuakahi* a *kualua* paha, e poina loa ia ai ka lakou olelo iho . . ." (italics added).[7] The term *olelo kuakahi* (*ʻōlelo kuakahi*) here likely means "primary/native language" and *kualua* likely refers to "second language". This resembles the New Zealand Māori term, *reo tuarua*, for "second language", with *tangata reo tuarua* being an "L2 person/speaker". With both terms in place it is possible to engage in the discourse presented here in Hawaiian knowing confidently that Hawaiian *poʻe ʻōlelo kuakahi* (L1s) had coined these terms more than a century ago.

According to Pukui and Elbert 1986:236, the term, *mānaleo* ("native speaker"), was created by English-speakers Kimura and Wilson "in the late 1970s". The English translation provided for the term is "Inherited language". This term is unknown to Type-1s—those the term was meant to describe— until Type-2s make them aware of it. The term is primarily used by Type-2s, like the creators of the term, to describe the "other". Furthermore, as a double-noun compound term, *mānaleo* is probably better expressed in English as "trait of language" or other similar interpretations.[8]

Many Niʻihau have become familiar with the term via contact with L2s and they use the term with L2s to accommodate them, and sometimes with each other to talk about L2s. The normal term/expression among Niʻihau people for the concept of native speaker is *poʻe walaʻau Kanaka* (lit. *Hawaiian speakers*) and *poʻe kula ʻia i ta walaʻau* (lit. *people schooled in the language*) for L2s of the classroom context.

The irony of the invented term, *mānaleo*, is that it is difficult to understand without explanation of its etymology. Before the availability of digitized Hawaiian language newspapers online in the first decade of the 2000s one had to search through vast amounts of microfilm of archived photos of

---

7.- Ka Hoku o ka Pakipika, Oct. 3, 1861, p. 4. ". . . how shall our first or second language become such that they forget their own language . . .". Translation by NeSmith.

8.- Pukui & Elbert 1986:235–236: "**māna**. n. **1.** A chewed mass, as of kava for drinking, coconut flakes or *kukui* nut for medicine . . . food taken after drinking kava . . . *Māna ʻai*, food chewed by adult for child; any mouthful of food . . . **2.** Trait believed acquired from those who raise a child. Kū nō i ka māna a ke kahu hānai, trait acquired from association with the one who raised the child. 3. Short for haumāna, student."
p. 203: "**leo**. nvt. Voice . . . verbal message; to speak . . ." Colloquially, 'leo' is used to mean 'language' as well.

the pages of the numerous Hawaiian language newspapers of the nineteenth century, and it is impossible to search those archives based on keywords. Discovery of information one searched in microfilm was largely accidental. Kimura and Wilson therefore likely created a term they truly felt did not exist before, assuming they had not discovered the above 1861 article.

Niʻihau speakers have been inventing terms as Type-1s (see Licayan, Nizo, & Kanahele 2007 for examples) since the variety has been around and code switching for certain concepts is normal, as in most modern languages. Some unique Niʻihau terms not published in Pukui and Elbert 1986 are found in Kōmike Huaʻōlelo 2003 in their *k* and *l* form.

Most terms invented by the committee called Kōmike Huaʻōlelo are nouns, and many are new concepts to the Hawaiian language. It is a question whether the bilingual dictionary produced by this committee truly is Hawaiian since a number of invented terms have no basis in the Hawaiian of Type-1s. Some terms by Type-2s, such as most members of this body, that typify new speakers of Hawaiian include *anilā* (weather), *kiuke* (cute, in appearance; common among Type-2s, but not found in any reference text), *kikoʻī* (specific), *kuanaʻike* (perspective) and *pō-* (an affix used in the names of sports),[9] terms that are unnecessary as L1s already have ways to express such concepts. Newly invented terms by Type-2s like these mask an English mind and paradigm and give the appearance of Hawaiian to those unfamiliar with Type-1 linguistic norms, while mystifying Type-1s and engineering the language from a paradigm foreign to Type-1s. This is a phenomenon discussed in revival linguistics as *camouflaging*.

Type-1s usually state what the weather is like in talking about atmospheric conditions (e.g. rain, sun, wind). In conversation, one asks another how it is where they are, implying weather, and the other responds accordingly. The Pukui-Elbert dictionary provides “ke ʻano o ka manawa” and “au” for weather. In newspapers of the 19th century, the phrase “ke ano o ka lewa” (“the nature of the atmosphere”) was used, which precisely resembles the Tahitian expression for weather, *te huru o te reva*, which translates the exact same way. There are a number of contexts in which “cute” is used in English. Type-1s use expressions such as *Aloha nō* (loosely translated, “How dear” or “My goodness”) to exclaim their reaction to something they consider darling in appearance.

I once served on a panel of judges of an oratory contest of Hawaiian speakers and one fellow judge was a Niʻihau man. Upon hearing the word *kikoʻī* by a speech contestant, he leaned over and asked me what the word meant. I told him that school-based speakers use it to mean “specific”. As there is nothing about this word that makes its meaning obvious, I had to say this in English. His reaction was a blank look, but he then said to me, “Pololeʻi. ʻO ia ta mea pololeʻi” (“Correct/exact. It’s the correct/exact thing”). He said this to correct the contestant.

Type-1s talk about expressing opinions or points of view in terms such as, “Ma koʻu

9.- Kōmike Huaʻōlelo 2003: *anilā*: weather (p. 7); *kiuke*: cute (not published in any dictionary, but used by L2s to mean ‘cute’, as used in every context in English); *kikoʻī*: specific (p. 83); *kuanaʻike*: perspective (p. 96); *pō-*: -ball (as an affix in sports terms; pp. 178–179). The creation of such terms do not align with the guidelines of Kōmike Huaʻōlelo (pp. xvii–xix).

‘ao‘ao” (“On my side; similar to the expression, “for my part”), or other similar expressions. The creation of the word, *kuana‘ike*, is therefore likely the most ironic word invented by Type-2s as it is foreign to the perspective of Type-1s. And Type-1s say “kinipōpō pekupeku” for American football and “kinipōpō hīna‘i” for basketball. “Pōpō” is a traditional shortened form of “kinipōpō”, both meaning “ball”. In fact, *pō*, in Hawaiian means *night*. So the Type-2 term, *pōhīna‘i*, is understood by Type-1s as “night for baskets” and not basketball. What Type-2s intended to do was reduce the word, *pōpō*, to *pō-*, but in doing so created a comprehension problem for Type-1s.

When the Ni‘ihau school administrator spoke above about the dialect of academics, she also spoke of her preference for her community’s dialect. This means these same concepts, which are not new concepts at all, are expressed in ways familiar to Type-1s, and her community in particular. Why would Type-2s seek to create new terms for concepts Type-1s already have terms for? Often the answer lies in a wish to create terms that more directly align with English, the native language of Type-2s. But doing this takes Type-2s further on a path of divergence away from the language of Type-1s. Doing this defines Type-2s more clearly. But this is likely the forward direction of the identity of Type-2s given the popularity among L2s of following this route.

Why we should learn the language of Type-1s

The Hawaiian people have a native language, but the language is in great peril due to the depletion of Type-1s from whom Type-2s can acquire Hawaiian. People who wish to acquire the language of Type-1s can absolutely do so, but it is increasingly more difficult with the attrition of Type-1s. But there are choices to be made when a learner is presented the option of *anilā* or *ke ‘ano o ka lewa* or other expression for *weather*. Here are reasons why we should choose the language of Type-1s over the invented words of Type-2s:

> “*Nānā ka maka. Ho‘olohe. Pa‘a ka waha. Ho‘opili.*” “Observe, Listen. Keep the mouth shut. Imitate.”
> Such was the teaching tenet of old Hawai‘i. The elders well knew that: “*I ka nānā no a ‘ike*, by observing, one learns. *I ka ho‘olohe no a ho‘omaopopo*, by listening, one commits to memory. *I ka hana no a ‘ike*, by practice one masters the skill.”[10]

In traditional Hawaiian hierarchy, one speaks as one is taught by elders: unquestionably traditional L1s. A learner therefore does not dismiss a traditional word such as *kinipōpō/pōpō* and create and use a new word like *pō-* in its place.

“[T]he Hawaiian needs to understand and appreciate the soundness and beauty of his culture.”[11] In other words, the competencies of traditional L1s do not need to be *fixed* by the inventions of L2s for previously existing concepts.

L1, Ralph Kaonohiokala Alapai, born in 1907 in Nāwiliwili, Kaua‘i stated (Landgraf 1987:12),

> I acquired the knowledge of the Hawaiian language from my own home, among my own people.

10.- Pukui, Haertig & Lee 1972b:48
11.- Pukui, Haertig & Lee 1972a:back cover.

> I value our language very much. By listening to people speak, I hear changes taking place in the language. They don't speak the original language . . . My folks spoke like that at home and I picked it up. People of Kauai are close with their language to Niihau people.

Revered Niʻihau elder, Tūtū Tipola, was known in her day to critique the words used by her own community members in lyrics (Licayan, Nizo, & Kanahele 2007:33),

> Te oe ahe hoite ia ia a lohe oia ia oe i ta himeni, a walaau pololei oia ia oe, "Tela olelo au i himeni mai nei, ahe maitai loa." Hai pololei oia ia oe, «Aale wau mamate e wiho a lo'a ta pilikia. Mamate wau i teie manawa e hooponopono oe . . . Kela olelo, ahe maitai. E hooloIi i teia olelo.
> *If you don't tell her and she hears you singing, she'd tell you straight, "That word you sang is no good." She'd tell you straight, "I don't want you to leave it and there be a problem. I want you to fix it right now . . . That word is no good. Change this word.*[12]

The reprimand of Tūtū Tipola regarding language use is consistent with traditional norms.[13] Perhaps this is one element of traditional culture that wanes relative to L1s and L2s in the era of Hawaiian revitalization.

L1, Elama Kanahele, acknowledged the primacy of L1s as linguistic and cultural role models in the following (Licayan, Nizo & Kanahele 2007:32),

> . . . mahalo no i to'u matua tane, oia hoi, Wiliama Apelahama Nizo, i ta hai mau ana mai i teia poe moolelo ia matou tana poe kamalii. Aka, owau hoi ta mea noho paa me ia a i tona mau la hope. Oia ka tumu, paa ia'u teia poe moolelo. Pela iho la te ano o ta hai moolelo ana a ta poe Niihau.
> *. . . thanks to my father, Wiliama Apelahama Nizo, for telling us these stories to his children. But I was the one who stayed closest to him all the way until his last days. That is why I know these stories so well. That is how story telling goes among Niihau people.*[14]

ʻAʻole au e haʻalele i kou leo

In 1823, Queen Kamāmalu, wife of King Liholiho is famously recorded to have said to her monarch husband, "Ke hele nei nō au ma muli o kāu kauoha, ʻaʻole au e haʻalele i kou leo" ("I go according to your command, I shall not depart from your word"). This was a tender sentiment uttered before they both journeyed off on an ill-fated voyage to Great Britain, where both died of sickness.

This scene calls to mind the parallel demise of the language of Type-1s. I say to my grandmother, Annie Kealoha Kaaialii Kauhane, "Aole au e haalele i kou leo." I spell that phrase with no macron or glottal as she did. I will use the words that she used. That is my choice. If I choose to write with macron and glottal it is because I make accommodation for those who need it.

I could, if I wanted to, choose to use words created by Kōmike Huaʻōlelo for concepts my grandmother already had words for, like the Committee's word *kinika* for *kitchen sink* instead of my grandmother's word, *kapu holoi pā*, but why would I do that? I could use the Committee's word, *hese*, for *witch*, but why would I do that if Niʻihau people have been using *uiti* for decades?

12.- Translation by NeSmith.
13.- See Pukui, Haertig & Lee 1972b:53.
14.- Translation by NeSmith.

There is no reason for me to do that. I was a member of the Committee for six years of my life. I served the Committee willingly and well and felt I was doing good. But I will not use the Committee's words when Type-1s like my grandmother already have words for the same concepts.

My grandmother was still living at the time I served on the Committee and she was still my conversation partner whenever we were together as she had been since my youth. I chose not to tell her about the words I was creating with the Committee. A sense of embarrassment would come upon me if the thought came to mind to tell her about what I did on the Committee. I worried about her reaction, which would likely have been apathetic, knowing her as well as I did, because her attitude towards the Committee's inventions would have likely aligned with the Niʻihau school administrator's. It would not have mattered to her what words people created for themselves because it wasn't her dialect. I prefer the dialect of my grandmother. I prefer the dialect of the Niʻihau community. I prefer the dialect I find in texts written by Type-1s. I may consider using words created by the Committee for concepts Type-1s do not have words for, or I may consult with Niʻihau friends to create a word if the Committee's word doesn't strike me as reasonable. The same right is afforded anyone.

The enthusiasm I felt about serving on the Committee faded for me by the time I chose to step away from the Committee. I felt relieved. I don't regret those years or even what I did. I am a participant in the Hawaiian language revitalization movement. It is a desperate situation. This is what it means to be a part of this confusing, uncertain, frantic, and often chaotic movement that I love, but someone must stay true to the language of their grandmother. I will, and I hope others will too. I am a Hawaiian speaker because of Type-1s.

Is our desperate language situation a result of our own actions? and do we become entangled in conflict with other revitalization participants intentionally? No. We are active and determined participants in Hawaiian language reclamation because of the continued imposition of a foreign power in our midst. We are people of good intentions. People of Niʻihau and Kauaʻi are people of good intentions. People of Hilo are people of good intentions. We may have in mind differing ways to achieve the maintenance and spread of our language, but maintaining the language is what we do because it is the right thing to do in the face of occupation by a foreign power.

I say to my fellow participants, choose as you will, but choose the language of our Type-1s. Prefer it. Slow the trend of engineering of the Hawaiian language by English L1s so that it doesn't diverge from the language of our grandparents and great-grandparents unnecessarily.

Bibliography

Anwar, Y. (2001). *Programs for Niʻihau kids coexist on Kauaʻi*. Honolulu Advertiser. Posted online May 29, 2001. http://the.honoluluadvertiser.com/article/2001/May/29/ln/ln11a.html (last retrieved September 18, 2019).

Brown, R. (1963). *Learn Hawaiian*. Honolulu.

Kōmike Huaʻōlelo. (2003). *Māmaka kaiao: A modern Hawaiian vocabulary: A compilation of Hawaiian words that have been created, collected and approved by the Hawaiian Lexicon Committee from 1987 through 2000*. Honolulu: University of Hawaiʻi Press.

Landgraf, A. K. (1987). *E nā hulu kupuna nā puna ola maoli nō*. Kaneohe: Elepaio Press.

Licayan, E., Nizo, V., and Kanahele, E. (2007). *Aloha Niihau: Oral histories by Emalia Licayan, Virginia Nizo, and Elama Kanahele*. Elama Kanahele, Kimo Armitage, and Keao NeSmith, Editors. Honolulu: Island Heritage.

NeSmith, R. K. (2012). *The teaching and learning of Hawaiian in mainstream educational contexts in Hawai'i: Time for change?* New Zealand: University of Waikato PhD thesis.

Office of Hawaiian Affairs. (1999). Trustee message: Immersion education: A challenge for community empowerment. *Ka Wai Ola o OHA, April 1999, Vol. 16*(7), 7.

Pukui, M. K. and Elbert, S. H. (1957, 1986). *Hawaiian dictionary: Hawaiian-English English-Hawaiian*. Honolulu: University of Hawaii Press.

Pukui, M. K., Haertig, E. W. and Lee, C. A. (1972a). *Nānā i ke kumu: Look to the source*. Vol. I. Honolulu: Hui Hānai, The Queen Lili'uokalani Children's Center.

Pukui, M. K., Haertig, E. W. and Lee, C. A. (1972b). *Nānā i ke kumu: Look to the source*. Vol. II. Honolulu: Hui Hānai, The Queen Lili'uokalani Children's Center.

Schütz, A. (1994). *The voices of Eden: A history of Hawaiian language studies*. Honolulu: University of Hawaii Press.

Schütz, A. (2020). *Hawaiian language: Past, present, future: What every teacher and student of Hawaiian might like to know about the history and future of the language*. Honolulu: University of Hawaii Press.

Tava, R. and Keale, M. (1989). *Niihau, the traditions of a Hawaiian island*. Honolulu: Mutual Publishing.

United States Department of State Foreign Relations. (1894). Affairs in Hawaii House ex. doc. no. 47, fifty-third congress, second session.

Walk, K. (2007). "Officially" what? The legal rights and implications of 'ōlelo Hawai'i. *University of Hawai'i Law Review, 30*(1), 243-268.

Williams, R. (2014). Olelo odyssey: Its pioneers and champions reflect on the reival of the Hawaiian language. *Hana Hou Magazine April/May 2014, Vol. 7*(2), 93–105.

TENS LA MEVA PARAULA: MAHALO NO I TO‘U MATUA TANE

Keao NeSmith

Olelo Mua: introducció

En una oportuna reunió de diverses famílies de la comunitat ni‘ihauesa i membres de l’Oficina d’Afers Hawaians a Kaua‘i el juny de 1999, que potser va congregar més de cent persones, un pare, Malaki Kanahele Jr., es va alçar davant la multitud expectant, va agafar una còpia del diccionari de Pukui-Elbert i, en un discurs apassionat i emotiu, va sostenir el llibre ben amunt i va dir: “A la meva família no l’hem necessitat mai, aquest llibre. El meu avi era el diccionari. El meu pare era el diccionari. I ara soc jo, el diccionari.” Les paraules de Kanahele pretenien sacsejar l’audiència i inspirar i animar la seva família per solidaritzar-se al voltant d’un programa educatiu independent, exclusivament ni‘ihauès, lliure dels dictats i les polítiques de forces externes. Les forces externes insinuades per Kanahele no eren la població blanca, ni tan sols el govern de l’estat de Hawai‘i. Tampoc tenia a veure amb la simple dicotomia entre “nosaltres” i “l’home blanc”. Kanahele parlava d’altres entitats hawaianes que confien en el Pukui-Elbert per aprendre hawaià i que vendrien la seva família i la seva comunitat per sotmetre la seva llengua a forces de canvi externes i antinaturals.

Com explica el moviment de revitalització de la llengua hawaiana, el hawaià, que era l’única llengua de les illes, va retrocedir a mitjans del segle xx fins al punt que era molt estrany que un resident a Hawai‘i trobés un parlant de hawaià a finals del segle xx, però després es va recuperar fins als 18.000 parlants segons el cens del 2015. L’aprenentatge del hawaià a les aules entre els no parlants de hawaià s’ha disparat des dels anys noranta fins avui. Hem de considerar, per tant, dos subgrups clau de parlants de hawaià: els parlants natius (L1) d’abans que s’iniciés el projecte de revitalització de la llengua a la dècada de 1970, que van aprendre la llengua només de les seves famílies, i els que l’aprenen com a segona llengua (L2) de l’època de la revitalització, en què el hawaià s’aprèn a les aules. Hem d’analitzar també el paper i la influència de les famílies de Ni‘ihau —que majoritàriament no han perdut mai la llengua— en el projecte general de revitalització del hawaià, així com l’opinió que la comunitat té sobre la revitalització de la llengua. La intenció d’aquesta consideració és la de complicar un discurs, sovint massa simplista, segons el qual llengua es va tornar a aixecar després que gairebé s’hagués extingit.

Com hem arribat fins aquí

Els ciutadans del regne hawaià compartien un sentiment d’identitat nacional, gaudien d’un reconeixement internacional com a estat independent i representaven una població de L1 hawaians. Arran del cop d’estat del 1893 i l’ocupació del territori del regne per les forces nord-americanes, i com que els ciutadans hawaians de principis del segle xx no confiaven en la promesa del president Cleveland de restaurar el govern del regne, els pares hawaians van decidir deixar de parlar hawaià amb els fills i incentivar l’anglès amb la sola idea de prosperar sota la dominació nord-americana. Ni tan sols van considerar l’opció del bilingüisme per als seus fills per raons que caldria estudiar més a fons. La pressió social i política per adoptar aquest paradigma va ser el mitjà per implantar l’agenda nord-americana de desnacionalització i reeducació.

El 1894, un any després del cop que va enderrocar el govern de la reina Lili'uokalani, el reverend Charles McEwen Hyde va proclamar el següent:[1]

> L'americanització de les illes requerirà l'ús exclusiu de la llengua anglesa com a llengua dels negocis, de la política, de l'educació, del servei religiós, i obrirà el camp immens de la literatura anglesa...

A la primera meitat del segle xx, els pares hawaians no tan sols van insistir que els seus fills fossin monoglots anglesos, sinó que també van instruir-los perquè adoptessin la cultura americana i no aprenguessin gaires aspectes de la cultura hawaiana perquè consideraven que eren relíquies del passat. La propaganda nord-americana posterior a l'atac sobre Pu'uloa (Pearl Harbor), durant tota la Segona Guerra Mundial i fins i tot després, va incloure la proliferació dels cartells "Speak English" a tot Hawai'i amb imatges de l'emblemàtic Oncle Sam i de soldats amb casc. L'empresonament d'immigrants japonesos naturalitzats durant la guerra va atiar el fantasma amenaçador que els hawaians, si parlaven hawaià, potser també serien sospitosos de manca de patriotisme. Això va fer córrer la idea que parlar qualsevol llengua que no fos l'anglès equivalia a subvertir l'ordre nacional. Amb tot, el Departament d'Educació i les escoles privades van tenir l'efecte més indeleble a través dels sistemes escolars i les seves polítiques de només en anglès i la manipulació dels fets històrics relacionats amb el regne hawaià. Tot això va ajudar a consolidar l'americanització com a norma social arreu de Hawai'i fins a finals del segle xx.

No va ser fins després de la Segona Guerra Mundial que els parlants de hawaià que arribaven a l'edat adulta van tenir molt pocs fills que parlessin hawaià. Els nous pares de les dècades posteriors a la guerra que eren d'ètnia hawaiana eren majoritàriament monoglots anglesos i no tenien l'opció de fer servir el hawaià, l'anglès o tots dos amb els fills. Només l'anglès, barrejat amb paraules i expressions hawaianes que tothom feia servir com a argot local. A finals del segle xx, a mesura que els adults de parla hawaiana es van anar fent grans i disminuint en nombre, qualsevol sentiment de comunitat de parla hawaiana pràcticament havia desaparegut, amb parlants dispersos per tot l'arxipèlag. Els parlants de hawaià de l'època, però, van aprendre la llengua de familiars i membres de la comunitat que eren L1. Ens referirem a aquest tipus de parlant com a "tipus 1".

Molts parlants grans de hawaià de tipus 1 a finals del segle xx havien deixat de fer servir l'idioma com a llengua quotidiana des que van començar a ser pares joves feia unes dècades i molts havien oblidat en gran mesura com parlar la llengua. Molts havien estat parlants molt competents en la seva joventut abans o durant la guerra, però la seva competència va anar declinant per manca d'ús fins al punt de no poder mantenir una conversa en hawaià sobre temes familiars com els adults de més edat. Pocs van conservar el seu alt domini en la vellesa tot i haver mantingut relacions amb altres L1 molt competents. Ningú no sap quants tipus 1 hi ha avui dia, perquè el cens no ha recopilat mai aquestes dades, però els experts hawaians solen estimar entre ells el nombre de parlants en funció de qui coneixen o han sentit parlar a les comunitats de les illes. Les últimes estimacions són d'uns 100 tipus 1 o menys. Les famílies amb arrels a Ni'ihau són d'aquest

1.- United States Department of State Foreign Relations (1894: 825).

tipus, ja que segueixen sent L1 i, tret d'uns quants, no han perdut mai la llengua.

Els qui van encendre la flama del renaixement cultural i lingüístic hawaià a la dècada de 1970 provenien de la generació de nets i besnets adults de tipus 1. Aquesta generació no sabia parlar hawaià, només anglès, però desitjava parlar hawaià. Com que no havien adquirit la llengua a casa, els nous parlants van aprendre o aprenen la llengua a les aules en gairebé tots els casos i es converteixen en L2. Aquest és el parlant hawaià de "tipus 2".

Pocs tipus 2 amplien l'estudi a l'aula amb interaccions amb tipus 1, i els enregistraments d'àudio i vídeo de tipus 1 a vegades s'utilitzen com a eina a classe o per a l'estudi personal per aprendre contingut cultural i imitar la dicció. Gairebé tots els professors d'escola que avui ensenyen a l'aula són tipus 2. Mentre els tipus 1 disminueixen en l'època de la revitalització, els tipus 2 han augmentat ràpidament en influència política i són molt més nombrosos que els tipus 1.

És molt dubtós que hi hagi realment 18.000 parlants de hawaià, segons les dades del cens de 2015, i aquesta xifra probablement reflecteix el desig dels qui no parlen hawaià i dels qui l'estan aprenent de parlar-lo tan bé com l'anglès. La pregunta del cens era: "Quina llengua parla a casa a part de l'anglès?". Els enquestats que podien respondre honestament "hawaià" eren tant els parlants més competents com els que només saben dir alguna paraula hawaiana a casa, com probablement sigui el cas. Tots els altres enquestats del cens devien entendre que parlar significa tenir un nivell de competència alt i tenir el hawaià com la llengua normal a casa. Potser per això, la resta dels 1,4 milions de residents de Hawai'i no van respondre "hawaià". Per tant, les dades del cens no són gaire fiables per determinar el nombre de L1 hawaians, ni tan sols dels parlants que en tenen un bon domini.

On ens trobem enmig dels tipus

Les diferències més fonamentals entre els tipus 1 i 2 són els seus orígens lingüístics i culturals i la forma en què van adquirir el seu coneixement de la llengua i la cultura hawaianes. Des d'un punt de vista documental, ambdós tipus es poden considerar igualment hawaians a nivell superficial. La documentació, però, també pot explicar els canvis en l'adquisició del llenguatge, les motivacions darrere dels canvis i quan es van produir aquests canvis. Des dels punts de vista d'altres àrees de la lingüística, com ara la *lingüística de la revitalització* i el fenomen del *nou parlant*, es poden identificar nombroses diferències entre els tipus 1 i 2.

Mabel Lopes, de Nu'uanu, O'ahu, nascuda el 1910, va dir, de la seva experiència lingüística,[2] que "ningú em va ensenyar hawaià. Jo escoltava i vaig començar a entendre, i després vaig parlar la llengua." Lopes és, per tant, una L2 de tipus 1, potser un "tipus 1,5", ja que no parlava hawaià i el va aprendre senzillament de L1 hawaians en una època en què tots els parlants de hawaià eren de tipus 1. Es pot dir que els tipus 2 —els que aprenen la llengua a l'aula— que han tingut prou interacció amb tipus 1 perquè es noti en la seva competència i el seu accent sembli de tipus 1 i demostrin les peculiaritats dels tipus 1 en la manera en què utilitzen la llengua, estan tan influïts

2.- Landgraf (1987: 22).

pels tipus 1 que es podria arribar a mesurar aquesta influència. El tret distintiu dels tipus 2, però, és que el nucli del seu aprenentatge es basa en l'estudi a l'aula.

Aquest article mira de descriure la configuració del paisatge lingüístic en l'època de la revitalització hawaiana, localitzar la ubicació dels parlants hawaians de tipus 1 —especialment els de Ni'ihau— i descriure les interseccions i divergències entre els tipus 1 i 2. També vull expressar la meva opinió, com a participant del moviment de revitalització del hawaià, que és responsabilitat dels participants de tipus 2 adherir-se a les normes culturals establertes i aferrar-se a la llengua —paraules, accents, peculiaritats lingüístiques i preferències— dels tipus 1. En comptes d'inventar-nos un nou llenguatge per a conceptes que ja existeixen, hem de recórrer als parlants de tipus 1 perquè són recursos tan bons com ho poden ser els diccionaris en moltes àrees del discurs. Soc de l'opinió que cada participant del projecte de revitalització de la llengua ha de decidir si parla com ho fan els tipus 1 o segueix la tendència creixent a inventar un llenguatge que s'aparta de les varietats dels tipus 1. Però si els agents culturals accepten en plena època de revitalització de la llengua que la cultura es practica avui d'una certa manera perquè així es com ho feia la nostra gent gran, hauríem d'esperar el mateix per a la llengua.

L'oasi de Ni'ihau

Tot i ser un tema controvertit en certs sentits, quan la família Sinclair va comprar l'illa de Ni'ihau el 1864 va afavorir que Ni'ihau es mantingués com un oasi lingüístic i cultural. Amb un accés restringit i un desenvolupament mínim, el hawaià segueix sent l'únic idioma que s'hi parla. Aquesta petita illa, que té poquíssims recursos, va arribar a finals del segle XIX a tenir uns mil habitants. Al llarg del segle XX, les famílies es van anar establint a l'illa veïna de Kaua'i per treballar i tenir accés a assistència mèdica. A Ni'ihau van prosperar sectors com la ramaderia, la mel, la sal, la llana i la producció de carbó vegetal, que van sustentar la població, però al llarg del segle XX es van anar apagant i la població actual es manté al voltant dels cent habitants. Les famílies es desplacen entre Kaua'i i Ni'ihau durant tot l'any, de manera que la població de Ni'ihau fluctua. Aquestes famílies, tant si estan a Ni'ihau com a Kaua'i, constitueixen "la comunitat ni'ihauesa".

Entre dos-cents i tres-cents membres de la comunitat són L1 i potser cent més que es van criar a Kaua'i o altres llocs no parlen hawaià en gran mesura a causa de les pressions per assimilar-se a la societat majoritària de parla anglesa. A Kaua'i, les famílies ni'ihaueses segueixen sent una comunitat molt unida, amb el hawaià com a llengua materna de tots els seus membres, des dels nadons fins als ancians, a la majoria de les llars. Després d'observar la llengua dels membres de la comunitat ni'ihauesa en un servei religiós el 2014, l'escriptor Ron Williams (2014: 93) va anotar el següent: "El pastor va llegir uns versicles tendres i precisos del llibre de Timoteu. Tot seguit, tothom, des del *keiki* (nen) més jove fins al *kupuna* (ancià) més vell, es van alçar un rere l'altre per llegir en veu alta la Baibala Hemolele [Sagrada Bíblia]. El seu *olelo* [llengua] era natural i vibrant, i els seus ecos van seguir reverberant molt de temps després que cada orador hagués acabat."

Diferència entre la varietat de Ni'ihau i les d'altres tipus 1

Un mapa de Kaua'i traçat a mà el 1824 (a baix) il·lustra diferències entre la varietat

de Ni'ihau i altres varietats de l'arxipèlag en l'actualitat. Segons Schütz (1994: capítol 7), totes les varietats de hawaià s'assemblaven més o menys a l'actual varietat de Ni'ihau, però amb l'adopció de l'alfabet establert pels missioners cristians el 1826 (*a e i o u h k l m n p w*) es van ometre les lletres que representaven els al·lòfons [r] i [t] (tots dos pronunciats com en espanyol) observats en la llengua dels parlants a totes les illes, ja que es va observar que [t] s'alternava lliurement amb [k], com a Maupiti, una de les illes de la Societat, mentre que [l] es va observar que s'alternava lliurement amb [r], com en el tonga.

Els missioners van decidir que la lliure variació dels al·lòfons era massa complicada per publicar textos i van optar per ometre [r] i [t] de l'alfabet i fusionar [t] amb [k] i [r] amb [l]. La *w* hawaiana també és el resultat d'una fusió de tres sons: [v] (com una *v* anglesa), [w] (com una *w* anglesa) i [ß] (una mena d'híbrid entre la *w* i la *v* angleses, que també se sent, amb menys freqüència, en tahitià). Els parlants de totes les illes, excepte Ni'ihau, van canviar la seva forma de parlar per ajustar-se a l'alfabet reduït en qüestió de pocs anys, un fenomen al qual ens podem referir com "la gran alineació". Aquesta època de canvi mereix un estudi més detallat per analitzar com es pronunciava el hawaià parlat abans de la gran alineació i quins factors van influir en aquest canvi (vegeu Schütz, 2020: capítol 9).

Com que es va elaborar dos anys abans que es ratifiqués l'alfabet, la grafia dels topònims del mapa reflecteix la pronunciació dels parlants natius abans de la gran aline-

ació. Els parlants de Ni'ihau segueixen pronunciant aquests topònims com es mostra al mapa, però escriuen seguint l'alfabet de 1826. 'Kataha' (també pronunciat 'Ketaha' i 'Kekaha') al mapa és el poble on viuen avui moltes famílies de Ni'ihau.

Brown (1963: 9) aporta una mostra de l'alternança entre [k] i [t] amb *kakahiaka* ['matí'] com a exemple en el hawaià parlat de Ni'ihau: "Sense que en canviï el significat, aquesta paraula es pronuncia de vegades TAKAHIATA i altres KATAHIAKA. Per tant, tot i que T i K tenen el mateix valor, hi ha la tendència, per mitjà de la seva alternança en una seqüència, a no utilitzar-ne una i excloure'n l'altra. Així, tenim la seqüència T-K-T i K-T-K, rarament T-T-T o K-K-K." Es poden escoltar vídeos de la parla de Ni'ihau a internet.

El diccionari hawaià-anglès de Pukui i Elbert (1986) aporta molts termes específics de Ni'ihau, però només en la seva forma *k* i *l*. Per exemple, *'aupata*, un terme de Ni'ihau per a un arbust comú que creix a les platges, s'escriu *aupaka* al diccionari. El terme que designa la mateixa planta fora de la comunitat ni'ihauesa és *naupaka*. Licayan, Nizo i Kanahele (2007: 12-15) documenten les característiques de la varietat de Ni'ihau, com l'alternança de [k] i [t], i algunes paraules i formes gramaticals específiques de Ni'ihau. La seva ortografia s'assembla a la del mapa de 1824 (tot i que amb *l* exclusivament i sense *r*), fet que demostra la continuïtat de la varietat de Ni'ihau des del 1824 i la robustesa de la comunitat i la seva llengua.

Molts tipus 1 fora de la comunitat ni'ihauesa havien mostrat la variació de *k* a *t* en la seva parla —un tret probablement atribuïble a les normes lingüístiques de les regions on van créixer—, però amb menys freqüència que els parlants de Ni'ihau. Gairebé cap tipus 1 d'altres illes no ha mostrat mai la variació de *l* a *r*. Tots els tipus 1 mostren totes les pronunciacions de la *w* hawaiana.

L'ortografia com a conflicte

Els tipus 1 de totes les illes de Hawai'i veuen el màcron i les marques glotals, adoptats per primera vegada a Pukui i Elbert el 1957, com a noves addicions a la llengua. La confiança en aquestes marques és un tret que distingeix els parlants de tipus 1 dels de tipus 2. Els tipus 1 no les fan servir excepte de vegades per a articulacions glotals, i mai el màcron, i els tipus 2 les fan servir sempre, sigui quin sigui el nivell de competència del parlant, tot i que sovint els tipus 2 discrepen amb el diccionari de Pukui-Elbert (1986) i entre si pel que fa a la grafia d'algunes paraules que porten marques.

El màcron, anomenat *kahakō* en hawaià, indica la longitud (en temps) en la pronunciació de la vocal sobre la qual apareix. És l'únic diacrític en la llengua hawaiana. El símbol adoptat per Pukui i Elbert (1957) per representar l'oclusió glotal, anomenat *'okina*, és la cometa simple d'obertura (ʻ). Considerat una consonant, aquest símbol es va afegir a l'alfabet de 1826 com la lletra última, però com que és una lletra d'aspecte estrany que també serveix per puntuar no es pot posar en majúscules al principi d'una frase. És la segona lletra, sempre la vocal posterior, la que s'escriu en majúscules. També crea ordenacions alfabètiques interessants, amb una secció [ʻ] que és l'última de la llista.

Però el *'okina* no compta com a lletra en els acrònims. Els tipus 2 ignoren la lletra *'okina* en acrònims i utilitzen la següent vocal en lloc seu. Per exemple, l'acrònim de l'entitat

‘Aha Pūnana Leo (fundadora i administradora dels centres preescolars d’immersió en hawaià) és APL i no ‘PL. Per tant, fins i tot entre els tipus 2 el *‘okina* és considerat com una lletra, però només en certs contextos.

En altres contextos lingüístics, els estudiants de filipí veuen el màcron i les marques glotals només als llibres de text, ja que els parlants no els utilitzen fora d’aquest context. Els parlants de japonès utilitzen els *furigana* (caràcters simplificats per ajudar a llegir caràcters xinesos), però els estudiants els van abandonant a mesura que augmenta la seva competència. Els estudiants d’hebreu i àrab fan servir els diacrítics per guiar la pronunciació, però, com els estudiants de japonès, renuncien a aquesta ajuda a mesura que augmenta la seva competència. També podria ser el cas del hawaià. Els estudiants poden començar confiant en el màcron i la marca glotal i abandonar-los per adoptar l’ortografia dels tipus 1 a mesura que augmenta la seva competència. Aquesta seria una opció personal si l’estudiant optés per acostar-se més als L1. Saber llegir i comprendre la grafia dels tipus 1 és senyal que la competència de l’estudiant s’ha acostat a la competència dels tipus 1: el llistó al qual haurien d’arribar els estudiants.

A alguns parlants de Ni‘ihau els costa llegir textos amb el glotal i el màcron, i n’hi ha que se’n queixen perquè 1) no entenen de què serveix que certes paraules es trenquin amb la marca glotal, 2) no estan segurs de quina és la utilitat del màcron i 3) els estranya molt veure un text amb aquestes marques. Els tipus 1 d’altres illes també se’n van queixar en el passat en termes semblants.

A Kekaha, Kaua‘i, hi ha dues escoles i a Ni‘ihau una on els alumnes estan exposats al màcron i al glotal perquè aquestes centres reben materials d’entitats externes que confien en aquestes marques, i els alumnes de Ni‘ihau de vegades escriuen en hawaià amb el màcron i el glotal. En general, però, les famílies ni‘ihaueses, i en particular les que viuen a Ni‘ihau, prefereixen l’alfabet i la grafia tradicionals als quals estan habituades des de la dècada de 1820.

Per als no parlants i per als nous parlants de hawaià, aquestes marques són útils ja que representen sons pronunciables, però els tipus 2 més competents que no les necessiten per a la pronunciació tendeixen a pensar que l’ús de les marques és políticament “correcte”, fet que implica que la preferència d’escriptura dels tipus 1 d’alguna manera és “incorrecta”. Per il·lustrar una àrea del xoc de paradigmes dels tipus 1 i els tipus 2, el parlant natiu nascut a O‘ahu Abraham Piianaia (un tipus 1) va explicar el següent a la introducció de *Niihau, the Traditions of a Hawaiian Island* (Tava i Keale, 1989):

> *Hookahi mea ahuwale koe, oiahoi, he mea pili ana i ka pai ole ana o na kahako a me na okina i keia paiana. He mau mea loii i ke ao ana o ka olelo Hawaii auanei... Kupono ka pai ole o ia mau kiko hookalelo leo anei no ka mea kupaa mau na lau kanaka ma Niihau i ka hoohana ole o na kahako a me na okina i ko lakou kakau ana.*
>
> Un tret evident d’aquesta publicació és l’absència del màcron i la marca glotal. Aquestes ajudes serveixen per aprendre hawaià... És apropiat no incorporar aquestes marques lingüístiques perquè la població de Ni‘ihau està habituada a escriure sense.

Per contra, Walk (2007: 266), fill de pares L2 (tipus 2), defensava el següent:

> Com va apuntar el senador Clayton Hee en una reunió de la comissió del Senat, “quina

> millor manera de respectar la cultura de la nostra terra que escriure'n correctament les paraules".
>
> Procurar que els escrits, signes i emblemes oficials de l'estat siguin "exactes i estiguin ben escrits i utilitzin els màcrons i les oclusives glotals adequades [*ʻōlelo Hawaiʻi*] no tan sols és una mostra del respecte que mereix la llengua autòctona d'aquestes illes, sinó que també es correspon plenament amb la intenció i les paraules de la constitució de l'estat".

En la seva declaració, Walk plantejava implícitament la possibilitat d'un conflicte polític entre els tipus 1 i 2. En la sessió parlamentària de la primavera de 2019, el Parlament de l'estat de Hawai'i va considerar tres projectes de llei derivats de l'àmbit acadèmic que, en cas de ser aprovats, requeririen que el govern utilitzés el màcron i el glotal en tots els casos en què la llengua hawaiana s'utilitzés per a fins oficials. Ka Leo o na Kupa, un comitè consultiu del govern del municipi de Kaua'i format per membres de la comunitat ni'ihauesa, es va oposar a aquests projectes de llei amb l'argument que serien perjudicials per a la comunitat, ja que els seus membres no havien utilitzat mai el màcron ni les marques glotals i no volien que la llei els forcés a acceptar-los.

És comprensible que els tipus 2 estiguin interessats en l'ortografia i potser en la seva normalització com a part de la revitalització de la llengua hawaiana. Però, tal com s'estableix aquí, l'ortografia pot ser un punt de controvèrsia i fa que ens haguem de plantejar la naturalesa de la revitalització.

La revitalització per als tipus 2

La revitalització de la llengua hawaiana significa coses diferents en contextos diferents. Per als tipus 2, aquest concepte és un experiment en curs des que es va iniciar. Representa parlants d'anglès que aprenen a l'aula una llengua que no coneixien. També representa estudiar la vida dels tipus 1 per aprendre aspectes de la cultura hawaiana que els tipus 2 no coneixien.

Els primers tipus 2 eren adults a la dècada de 1970 que eren L1 anglesos que van aprendre el hawaià a classe. Aleshores vivia gent gran de tipus 1 amb qui els alumnes podien interactuar. Si mirem enrere, aquests estudiants van tenir la increïble fortuna d'haver tingut temps per establir relacions amb tipus 1 i aprendre d'ells, ja que avui pràcticament no en queda cap.

Al començament dels centres preescolars d'immersió en hawaià, a principis de la dècada de 1980, l'edat dels alumnes va baixar a 3 i 4 anys, però també provenien de llars angloparlants i la majoria aprenien hawaià només durant les hores de classe. Els primers mestres del primer centre preescolar d'immersió a Kekaha, Kaua'i, eren tots tipus 1 de la comunitat ni'ihauesa. Poc després, se'n van obrir d'altres a l'illa de Hawai'i i a O'ahu i un o dos dels primers mestres d'aquestes escoles eren tipus 1 de diferents illes.

Amb els anys, però, els membres de la comunitat ni'ihauesa van deixar d'ensenyar a les escoles, els tipus 1 d'altres centres preescolars es van jubilar o van morir i ara només queden mestres de tipus 2 en tots els contextos docents. La revitalització del hawaià per als tipus 2 avui representa que tipus 2 ensenyen a tipus 2 utilitzant llibres de text i enregistraments d'àudio i vídeo de tipus 1 com a recursos d'aprenentatge. En aquest entorn, els tipus 2 fan el que poden en absència de formació i sense tipus 1 altament competents i cultes per donar suport a l'aprenentatge de la llengua i la cultura hawaianes.

La competència i els coneixements culturals i comunicatius són qüestions importants en relació amb l'adquisició del llenguatge dels L2 en un entorn amb tan poc suport i és previsible que els L2 que tenen poc o nul contacte amb tipus 1 vius mostrin pocs trets lingüístics propis dels tipus 1. La recerca va revelar (NeSmith, 2012: resum) que "la gran majoria dels mestres enquestats tenien poca o nul·la formació en ensenyament de llengües, semblaven tenir poc coneixement de publicacions sobre ensenyament i aprenentatge de llengües i tenien poc contacte amb parlants natius. Els llibres de text analitzats, que en general no anaven acompanyats de guies del professor o de recursos suplementaris, tenien en gran mesura una orientació conductista, i el seu disseny i metodologia reflectien una curiosa barreja d'aspectes tant de traducció gramatical com d'enfocaments audiolingüístics". Els programes de perfeccionament per a professors de llengua hawaiana s'han centrat en un o altre llibre de text particular ancorat en mètodes obsolets.

No existeix un consens entre els professors de llengua hawaiana sobre la teoria del pla d'estudis, el currículum o els aspectes fonamentals de la planificació de les classes ni quins objectius comunicatius s'han d'assolir. Si els L2 busquen assolir les capacitats dels tipus 1 més competents, actualment és impossible mesurar-ho perquè no hi ha eines equiparables a les que mesuren la competència dels L2 dels grans grups lingüístics del món. El hawaià no té eines d'avaluació equivalents al Marc Comú Europeu de Referència per a les Llengües o al Sistema Internacional d'Avaluació de l'Idioma Anglès. Per tant, els aspectes fonamentals de l'ensenyament i l'aprenentatge de la llengua hawaiana han de superar molts obstacles i ni tan sols és segur que assolir un alt nivell de competència de tipus 1 sigui l'objectiu a les aules. Els L2 de qualsevol nivell solen inventar-se paraules o construccions per compensar la manca de coneixement i la fossilització dels errors és un problema crònic.

Els infants de tipus 2 són L1 de la llengua que els pares o cuidadors utilitzin amb ells en qualsevol nivell de competència que tinguin els pares. En el millor dels casos, això representa que aquests infants són criats parlant una varietat d'aula del hawaià que reflecteix les qüestions esmentades. Aquest tipus de parlant pot denominar-se "tipus 2,5", ja que l'idioma que mostra és el dels seus mestres lingüístics.

Que la població de Hawai'i estigui revitalitzant el hawaià en una condició lingüística tan desesperada és una conseqüència del passat i dels esforços del programa nord-americà de desnacionalització. Amb tot, els esforços collectius dels estudiants per augmentar el seu domini del hawaià i formar cercles socials de parla hawaiana, encara que sigui com a L2, ens diuen que els objectius de l'agenda dels EUA gairebé van reeixir però han acabat fracassant. La llengua hawaiana no ha estat erradicada i el record del regne hawaià i l'enderrocament del seu govern legítim no s'ha pogut esborrar.

La revitalització per als tipus 1

Un dia, ja fa uns anys, em va sorprendre molt comprovar que la caixera del supermercat del meu barri a Honolulu, una dona gran, era un tipus 1, quan, després d'anys d'anar-hi a comprar i de veure-la sovint, de sobte em va mirar quan m'apropava al taulell i em va preguntar: "No Ni'ihau nō 'oe?" ['Vostè és de Ni'ihau?']. Els que aprenen hawaià a l'aula no solen formular aquesta pregunta d'aquesta manera, però, en la meva experiència, així és com els tipus 1 parlen, així que la vaig reconèixer com a L1

a l'instant. Li vaig contestar en hawaià que era de Kaua'i, no de Ni'ihau, però que portava una samarreta de Ni'ihau i que per això s'havia pensat que era d'allà. Vaig mantenir el rostre impassible, però per dins estava impactat. Fins aleshores totes les nostres interaccions s'havien reduït a l'acte de pagar la compra. Des de llavors ens vam anar tractant i em va explicar que va néixer i créixer al centre d'O'ahu, que el seu pare parlava hawaià (tipus 1) a casa, però que va dissuadir els fills d'utilitzar-lo fora de casa perquè parlar-lo en públic estava estigmatitzat. També havia viscut de jove amb la seva àvia, amb qui parlava hawaià, una experiència que compartim tots dos.

Em va explicar la seva història en part en hawaià i en part en anglès, però trobar una nova parella de conversa li va despertar un entusiasme renovat per l'ús del hawaià en públic, una cosa que no havia fet en dècades. Per ella, la revitalització significa tenir algú amb qui parlar. Per als pocs tipus 1 vius avui dia fora de la comunitat ni'ihauesa, mantenir converses en hawaià és possible que els sacsegi la memòria i la llengua torni a ells.

Avui és molt estrany conèixer un tipus 1 que no sigui de la comunitat ni'ihauesa. Des d'aquell moment vam intercanviar compliments en hawaià cada vegada que ens veiem, però per mi és evident que és un tipus 1 que ha oblidat com parlar hawaià amb prou competència per mantenir converses llargues sobre temes quotidians. Ha oblidat paraules i com s'ha d'expressar en hawaià, i a més sordeja força, fet que complica les converses.

En la comunitat ni'ihauesa a Kaua'i i Ni'ihau, famílies senceres parlen hawaià i els parlants són altament competents en moltes àmbits del discurs. Per a la comunitat ni'ihauesa, la revitalització comporta mantenir la competència entre els fills perquè puguin ser pares competents lingüísticament i culturalment quan comencin a tenir els seus fills. La revitalització de Ni'ihau també comporta l'expansió de dominis a Kaua'i en els quals la seva llengua es pugui normalitzar. Durant dècades ha estat normal anar a comprar o a omplir el dipòsit del cotxe al costat oest de Kaua'i i trobar caixers de Ni'ihau amb qui parlar hawaià per fer transaccions i mantenir converses agradables.

A principis dels setanta, Moke Keale presentava a les nits de diumenge un programa de ràdio de dues hores a la cadena KUAI, a 'Ele'ele, Kaua'i, anomenat The Gentle Moke Program (Tava i Keale, 1989: 6). Keale, un L1 de Ni'ihau, només parlava la varietat de Ni'ihau i convidava a l'estudi membres de la comunitat per parlar sobre temes diversos o tocar música en directe. També posava enregistraments de les cançons hawaianes favorites i els membres de la comunitat trucaven i feien peticions. Quan Kaua'i va patir les tragèdies dels huracans 'Iwa, el 1982, 'Iniki, el 1992, Keale i altres membres de la comunitat ni'ihauesa van emetre falques a intervals regulars durant tot el dia per informar sobre el servei d'ajuda.

El pilar del seu programa de ràdio, però, era una secció religiosa en què membres destacats de la comunitat oferien un sermó cristià. Com que la ràdio arribava a Ni'ihau, els familiars de Kaua'i trucaven a l'emissora per saludar la família de l'illa, transmetre missatges curts i dedicar cançons. El programa era el plat fort de les nits de diumenge i les famílies de Kaua'i i Ni'ihau es reunien al voltant d'un transistor per escoltar el programa i interactuar-hi. Keale també va participar en el llibre *Niihau, the Traditions of a Hawaiian Island*, el 1989. Quan Keale no hi era, el seu nebot Chala

Kapahu Vidinha agafava el relleu com a presentador, i en els darrers anys del programa Loka Kaohelaulii Bustillos en va ser el presentador fins que una altra empresa va comprar l'emissora a finals dels noranta i el programa es va suspendre.

Curiosament, va ser en el moment en què es va silenciar la veu de Ni'ihau a les ones hertzianes que la comunitat ni'ihauesa va enviar el missatge més alt i clar que la societat de Kaua'i havia escoltat d'aquesta comunitat del qual es tenia record. La comunitat va fer saber que ja no acceptaria ser marginada pel sistema d'escoles públiques.

Ocupar-se dels problemes amb les pròpies mans

El 1993 els pares ni'ihauesos a Kaua'i van boicotejar l'escola primària de Kekaha, on els seus fills estaven matriculats, i van començar a impartir ells mateixos les classes als pavellons d'un parc de la localitat. Els pares s'oposaven al fet que els seus fills haguessin de seguir programes d'educació especial perquè no parlaven anglès. Aquest patró d'estigmatització, present des de feia dècades, dels estudiants de Ni'ihau havia seguit el seu curs i les famílies ni'ihaueses, per compte propi i sense suport d'entitats externes, van decidir treure els fills de l'escola de Kekaha. Una mare, Luana Kanahele, ho recorda així: "Crec que va ser el dia més feliç de la meva vida".[3]

Els pares van expressar des del principi el seu desig de replicar el programa escolar de Ni'ihau, en què l'anglès era la llengua principal d'instrucció, però amb el suport del hawaià. Aquest era el tipus d'escolarització al qual estaven acostumats els pares quan creixien a Ni'ihau. Després de moltes discussions amb l'administració escolar de Kekaha, l'administració del districte escolar i el Departament d'Educació de l'estat de Hawai'i, es va proporcionar un espai a l'escola de Kekaha perquè les famílies de Ni'ihau poguessin impartir les seves pròpies classes fins que es trobés una solució permanent. Com que els adults de Ni'ihau no eren professors titulats, se'ls en va assignar un que havia ensenyat hawaià com a llengua complementària a l'institut de Kaua'i durant anys i que havia dedicat gran part de la seva vida a l'estudi del hawaià com a llengua complementària, i del hawaià de Ni'ihau en particular. El paper d'aquest mestre també va legitimar el programa sota l'administració del Departament i va millorar el nivell de professionalitat. Avui dia segueix exercint com a mestre i com a docent titulat.

Malgrat la solidaritat demostrada per la comunitat ni'ihauesa en aquest cas, que va ser esperançadora i inspiradora, l'escenari era propici perquè es produïssin tensions entre les forces internes i externes al voltant del futur de l'escola. De qui dependria l'escola?, qui l'havia de dirigir?, qui n'havia de gestionar els assumptes?, però també en quina llengua s'impartiria l'ensenyament?

Interrogants sobre responsables i mètodes

Moltes entitats dels sectors públic i privat van oferir assistència a la comunitat ni'ihauesa en aquest difícil moment de transició mentre articulaven un pla per al programa

3.- https://www.pri.org/stories/2016-07-28/last-native-speakers-hawaiian (minut: 9:50; consulta: 15 de setembre de 2019).

educatiu que promovien. Entre aquestes entitats, ‘Aha Pūnana Leo (APL), amb el seu soci, la facultat de llengua hawaiana de la Universitat de Hawai‘i a Hilo, es va revelar com la més disposada i capaç per proporcionar un suport a gran escala.

L’APL, com a patrocinador fiscal, va rebre una subvenció de 600.000 dòlars el 1999 de l’Oficina d’Afers Hawaians del govern de l’estat de Hawai‘i per renovar un edifici desocupat davant de l’escola primària de Kekaha per acollir el programa escolar de Ni‘ihau, anomenat Ke Kula Niihau o Kekaha, per al seu ús a llarg termini. Entre la comunitat es va generar aleshores un desconcert pel que fa al programa: quin s’havia d’implantar?, el de la comunitat ni‘ihauesa, que l’havia iniciat, o el d’APL, el patrocinador fiscal.

Una altra qüestió igualment preocupant que els membres de la comunitat van formular i debatre obertament va ser si l’enfocament docent s’havia d’assemblar al de l’escola de Ni‘ihau, amb la instrucció principalment en anglès. Si l’escola de Ni‘ihau funcionava així era perquè les famílies parlaven hawaià en tots els contextos fora de l’escola a l’illa, de manera que ni l’escola ni els seus professors o estudiants eren com les escoles d’immersió hawaianes amb suport de l’APL, en què tant professors com estudiants intentaven aprendre hawaià junts, tots ells procedents de llars de parla anglesa. Durant dècades les famílies ni‘ihaueses havien volgut que els seus fills fossin educats en anglès perquè poguessin prosperar dins la societat majoritària de parla anglesa a tot Hawai‘i, sabent que podien utilitzar l’anglès fora de la llar en certs contextos i el hawaià a casa i en la comunitat com a llengua materna.

El sistema docent concebut per APL i la facultat de la UH Hilo, i implantat a les escoles d’immersió hawaianes concebudes per ensenyar hawaià a angloparlants, va ser la instrucció a classe només en hawaià, amb la instrucció en anglès a partir del cinquè curs (estudiants de 10 i 11 anys). Les entitats de Hilo de tipus 2 solen crear noves paraules que són alienes als tipus 1, i que per als parlants de Ni‘ihau moltes, si no totes, són estranyes, de manera que inicialment van preferir no utilitzar els termes de Hilo.

No es va formalitzar cap acord o contracte entre la comunitat ni‘ihauesa i les entitats de Hilo. No es van exposar els papers d’amfitrió i de foraster en relació amb el pla per desenvolupar aquesta escola entre la comunitat ni‘ihauesa. La cultura hawaiana té una llarga tradició cultural sobre el comportament dels forasters en l’àmbit dels amfitrions, i aquí no es va respectar. L’excés d’entusiasme per una bona causa pot fer que ens precipitem en situacions desesperades. Les tensions estaven relacionades amb la postura del patrocinador fiscal de Hilo (el foraster), que oferia el suport fonamental que necessitaven els membres de la comunitat ni‘ihauesa (els amfitrions), que van iniciar aquest concepte d’escola: l’educació a l’escola seguiria realment el model de l’escola de Ni‘ihau, com desitjaven els pares? El patrocini fiscal s’havia dissenyat per servir la comunitat ni‘ihauesa o el patrocinador fiscal?

Quan les tensions al si de la comunitat arribaven al punt àlgid i els seus membres optaven per un o altre bàndol, un membre del consell d’APL va registrar el nom Ke Kula Niihau o Kekaha, a títol particular, al Departament de Comerç i Assumptes del Consumidor (DCCA) i va assignar el nom a APL. Per acabar-ho d’adobar, aquesta persona era l’únic membre de la comunitat ni‘ihauesa del consell d’APL, però a l’escola no hi tenia cap paper. El punt culminant del conflicte va ser la reunió descrita

en la introducció. La família immediata del membre del consell d'APL de Ni'ihau es va alinear amb la institució i a l'altre bàndol van quedar altres membres de la comunitat, tots ells d'una família extensa.

Però ja era un fet consumat. Es va concedir el nom a l'APL, que tenia el finançament, i una part significativa de la comunitat va triar el costat dels poderosos. Els perdedors, també nombrosos, van iniciar un nou programa escolar, el Niihau School of Kekaha, i van impugnar la concessió del nom de l'escola original davant la DCCA. La comunitat és en general la més desfavorida econòmicament de Hawai'i i es van haver de representar a si mateixos al jutjat. Això ho sé perquè els qui van impugnar l'assignació del nom em van demanar que els representés a la vista. Vaig fer el millor que vaig poder, perquè no soc advocat, i ho vaig fer amb gratitud. L'APL va contractar un advocat mercantil i va guanyar el cas. Les conclusions es poden consultar a la DCCA.

La part perdedora va considerar que les entitats de Hilo havien aplicat tàctiques intimidatòries i mà dura i s'havien ajudat d'anys d'experiència empresarial, intel·ligència fiscal, influència política, recursos econòmics i fins i tot d'engany per coaccionar la comunitat ni'ihauesa i sotmetre-la al seu concepte d'educació hawaiana i a la seva voluntat pel que fa a la propietat i gestió de l'escola de la comunitat a Kekaha. La naturalesa explosiva d'aquest assumpte va arribar als diaris locals. Segons Yasmin Anwar (2001):

> Una de les parts es va aliar amb 'Aha Pūnana Leo, amb seu a Hilo, que controlava l'escola i tenia per objectiu perpetuar l'idioma hawaià, la qual cosa vol dir que l'anglès s'introdueix en el cinquè curs només com a segona llengua.
>
> L'altra part va mirar d'independitzar-se de 'Aha Pūnana Leo, amb l'argument que els seus fills de parla hawaiana també haurien d'aprendre anglès des de preescolar, partint de la convicció que com més aviat comencin més possibilitats tindran de prosperar en el món modern.

Un membre del consell de l'Oficina d'Afers Hawaians va comentar el següent sobre aquest assumpte (Office of Hawaiian Affairs, 1999):

> Al llarg dels anys 'Aha Pūnana Leo ha estat el pilar dels programes d'immersió en llengua hawaiana. Ha reunit els recursos econòmics i polítics per reforçar la immersió en hawaià. Els anys de lluita per crear una base per als nostres programes d'immersió han demostrat ser positius per al ressorgiment de l'orgull i la integritat del nostre poble. No obstant això, la nostra experiència amb les comunitats de Maui, Moloka'i i Ni'ihau ens diu que ha arribat l'hora que aquests recursos limitats es comparteixin més enllà del paraigua de Pūnana Leo.

Aquesta experiència, en què les entitats de Hilo encarnaven el parlant hawaià de tipus 2 i la comunitat ni'ihauesa el de tipus 1, ha estat fins avui l'exemple més dur i trist del conflicte entre les dues esferes. Avui queda per resoldre la qüestió de si les entitats de Hilo consideren que el seu paper a l'escola de Ni'ihau a Kekaha és de transició i volen passar el control a la comunitat ni'ihauesa i allunyar-se'n o bé volen seguir-ne sent propietaris i administradors permanents i dictar a la comunitat ni'ihauesa no tan sols com s'ha d'administrar l'escola, sinó també les paraules que han d'utilitzar per ensenyar als alumnes ni'ihauesos. Utilitzant els llibres i materials proporcionats per les entitats de Hilo, que contenen nombrosos termes de nova creació, a l'escola ja se senten alumnes ni'ihauesos fent servir aquestes paraules. Aquest era el temor que Malaki Kanahele Jr. planteja en la introducció.

En l'episodi titulat "Meet the Last Native Speakers of Hawaiian" de la sèrie de podcasts "The World", de PRI.org, es demanava l'opinió a una membre de la comunitat ni'ihauesa, que també era administradora de l'escola, sobre la creació de termes per part de L2. La seva resposta va ser:[4]

> Són els mestres. Estem parlant de gent titulada. Poden crear el que vulguin i com vulguin. I jo, com a hawaiana nativa, m'hi haig d'oposar perquè estan creant totes aquestes paraules? Doncs no. Que *kamepiula* s'assembli tant a 'ordinador', a mi ja m'està bé, perquè no existeix en el meu dialecte.
> Però consideres que és hawaià?
> No.

Aquesta resposta mostra la visió que els tipus 2 tenen dret a construir la seva llengua com vulguin, però també allunya la comunitat ni'ihauesa de les invencions dels tipus 2. Es fa referència directa a dos "dialectes": "el meu dialecte" i, implícitament, "el seu dialecte". Aquesta resposta també deixa clar que aquesta persona de Ni'ihau prefereix el dialecte de la seva comunitat a l'altre.

Flexionar un múscul nou

El 2016, l'alcalde del municipi de Kaua'i, que inclou Ni'ihau, va constituir el Ka Leo o na Kupa, un comitè consultiu de Ni'ihau per assessorar la corporació sobre l'ús del hawaià. Una part de la normativa exposa el següent: "CONSIDERANT que el hawaià... és l'única llengua indígena de Kaua'i i Ni'ihau i per tant s'ha de protegir... [que] la comunitat ni'ihauesa és l'última comunitat intacta de parlants natius de hawaià tradicional al món... [que] el municipi de Kaua'i està compromès a ajudar la comunitat ni'ihauesa i a protegir la seva varietat de hawaià tradicional... PER TOT AIXÒ, s'ha d'establir, finançar i mantenir un comitè consultiu sobre la llengua hawaiana tradicional amb la funció de documentar, estudiar, protegir, publicar i promoure la nostra varietat única de llengua hawaiana de Kaua'i i Ni'ihau".[5]

En la sessió parlamentària de la primavera de 2019, el Parlament de l'estat de Hawai'i va estudiar una resolució per encarregar a l'APL, juntament amb la seva entitat associada, la facultat de la UH Hilo, la tasca de planificació lingüística del hawaià. Els membres de Ka Leo o na Kupa es van oposar a l'ampli abast d'aquesta proposta argumentant que els parlants ni'ihauesos no estaven d'acord amb termes com ara *'aukahi*, *kūhelu* i *mo'omeheu*,[6] que s'utilitzen en les traduccions al hawaià d'aquests projectes de llei, ja que es tracta de creacions fetes per tipus 2 inintel·ligibles per als parlants ni'ihauesos.

Ka Leo o na Kupa va declarar que si les notificacions d'oficines públiques com el Departament de Salut es proporcionen en hawaià als parlants ni'ihauesos que les necessiten per entendre els serveis, s'han d'escriure d'una manera que faciliti la lectura d'aquests L1, és a dir sense màcrons ni marques glotals i en paraules comprensibles per als parlants ni'ihauesos. A més, tot i que la planificació lingüística és important, Ka Leo o na Kupa va considerar que s'hauria de dispensar la comunitat ni'iha-

4.- Vegeu: https://www.pri.org/stories/2016-07-28/last-native-speakers-hawaiian (consulta: 21 de setembre de 2019).
5.-Vegeu:https://www.kauai.gov/Portals/0/OED/ProclamationforNiihauLanguage.pdf?ver=2016-04-26-154727-693 (consulta: 17 de setembre de 2019).
6.- Kōmike Hua'ōlelo (2003): kūhelu: oficial (pàg. 96); mo'omeheu: cultura (pàg. 141); 'aukahi: possiblement 'moviment', com en moviment social (no publicat a cap diccionari).

uesa d'aquesta legislació si una organització externa s'encarrega de la planificació, ja que la comunitat *a*) té normes lingüístiques històricament consolidades i necessitats de manteniment de la llengua exclusives; *b*) no ha perdut mai l'idioma com a llengua materna, i *c*) reconeix Ka Leo o na Kupa com un òrgan amb el qual el govern pot col·laborar. Aquests projectes de llei no es van aprovar. Els parlamentaris van manifestar desconèixer els temes relacionats amb els diferents tipus de parlants i formes de hawaià i que s'haurien d'organitzar debats per comprendre com aquesta revelació pot afectar/ha d'afectar la normativa i la legislació. Ka Leo o na Kupa espera poder participar en aquestes converses.

Ka Leo o na Kupa representa una opció dins de la comunitat per determinar quina concepció de llengua i cultura s'adopta ara i en el futur. Aquest organisme vol ser reconegut pel sector públic com a punt de contacte amb capacitat per treballar dins la seva comunitat en matèria de planificació lingüística i educativa. Aquest organisme també representa una opció amb la qual el govern pot compartir els "recursos limitats" a què es refereix el síndic de l'Oficina d'Afers Hawaians esmentat anteriorment. Per a la comunitat ni'ihauesa, aquesta revitalització de la llengua sí que mereix el suport del govern.

Aquest dialecte i aquell altre

El 3 d'octubre de 1861, l'escriptora Simona Kaai (tipus 1) de Honolulu va comentar al diari *Ka Hoku o ka Pakipika* la difusió de la llengua hawaiana a les illes Marqueses arran de l'obra dels missioners hawaians de l'època. Segons Kaai: "... pehea la e lilo ai ka kakou olelo *kuakahi* a *kualua* paha, e poina loa ia ai ka lakou olelo iho..." (cursiva afegida).[7] El terme *olelo kuakahi* (*ʻōlelo* kuakahi) aquí probablement significa "llengua primera/autòctona" i *kualua* probablement correspon a "segona llengua". S'assembla al terme maori de Nova Zelanda, *reo tuarua*, per a "segona llengua", i *tangata reo tuarua* seria una "persona/parlant L2". Davant d'aquests dos termes és possible participar en aquest discurs presentat aquí en hawaià sabent amb seguretat que els *po'e ʻōlelo* kuakahi (L1) hawaians havien encunyat aquests termes feia més d'un segle.

Segons Pukui i Elbert (1986: 236), el terme *mānaleo* ("parlant natiu") el van crear els angloparlants Kimura i Wilson "a finals de la dècada de 1970". La traducció anglesa proporcionada per al terme és *inherited language* ('llengua heretada'). Aquest terme va ser desconegut pels tipus 1 —aquells que es pretenia que el terme descrivís— fins que els tipus 2 els en van fer prendre consciència. El terme és usat principalment per tipus 2, com a creadors del terme, per designar "l'altre". A més, com a terme compost de doble substantiu, *mānaleo* probablement s'expressa millor en anglès com a *trait of language* ('tret del llenguatge') o altres interpretacions semblants.[8]

Molts ni'ihauesos s'han familiaritzat amb el terme a través del contacte amb L2 i el fan servir amb aquests per adaptar-s'hi, i de

7.- Ka Hoku o ka Pakipika, 3 d'octubre de 1861, pàg. 4. "... com és possible que la nostra primera o segona llengua sigui tal que oblidin la seva pròpia llengua...".
8.- Pukui i Elbert (1986: 235-236): "māna. n. 1. A chewed mass, as of kava for drinking, coconut flakes or kukui nut for medicine... food taken after drinking kava... Māna ʻai, food chewed by adult for child; any mouthful of food... 2. Trait believed acquired from those who raise a child. Kū nō i ka māna a ke kahu hānai, trait acquired from association with the one who raised the child. 3. Short for haumāna, student."

vegades entre ells per parlar de L2. El terme/expressió normal entre la població de Ni'ihau per al concepte de parlant natiu és *po'e wala'au Kanaka* (lit. 'parlants de hawaià') i *po'e kula 'ia i ta wala'au* (lit. 'persones educades en la llengua') per a L2 en el context escolar.

La ironia del terme inventat *mānaleo* és que és difícil d'entendre sense que se n'expliqui l'etimologia. Abans de poder consultar en línia diaris digitalitzats en llengua hawaiana a la primera dècada del segle XXI, calia cercar entre grans quantitats de microfilms de fotos arxivades de les pàgines dels nombrosos diaris en llengua hawaiana del segle XIX, i és impossible fer cerques en aquests arxius amb paraules clau. Descobrir informació cercant en microfilms era en gran mesura un fet accidental. Per tant, Kimura i Wilson probablement van crear un terme que realment creien que no existia, suposant que no havien trobat l'article esmentat del 1861.

Els parlants ni'ihauesos han inventat termes com a tipus 1 (vegeu-ne exemples a Licayan, Nizo i Kanahele, 2007) des que existeix la varietat, i el canvi de codificació de certs conceptes és normal, com en la majoria de llengües modernes. Alguns termes exclusius de Ni'ihau no publicats a Pukui i Elbert (1986) es poden trobar a Kōmike Hua'ōlelo (2003) en la seva forma *k* i *l*.

La majoria dels termes inventats pel comitè Kōmike Hua'ōlelo són substantius, i molts són conceptes nous per a la llengua hawaiana. És qüestionable que el diccionari bilingüe produït per aquest comitè sigui realment hawaià, ja que molts termes inventats no tenen base en el hawaià dels tipus 1. Alguns termes creats per tipus 2, com la majoria d'integrants d'aquest organisme, que caracteritzen els nous parlants de hawaià inclouen *anilā* (temps), *kiuke* (bonic, d'aspecte; comú entre els tipus 2, però no es troba en cap text de referència), *kiko'ī* (específic), *kuana'ike* (perspectiva) i *pō-* (un afix utilitzat en els noms dels esports),[9] termes que són innecessaris, perquè els L1 ja tenen maneres d'expressar aquests conceptes. Els nous termes inventats per tipus 2 com aquests oculten una manera de pensar i un paradigma anglesos i donen una aparença de hawaià a qui no està familiaritzat amb les normes lingüístiques dels tipus 1, alhora que desconcerten els tipus 1 i manipulen la llengua des d'un paradigma estrany als tipus 1. Aquest és un fenomen que la lingüística de revitalització denomina *camuflatge*.

Els tipus 1 solen dir quin temps fa quan parlen de les condicions atmosfèriques (per exemple, pluja, sol, vent). En una conversa, si algú pregunta a un altre com és allà on són, referint-se al temps que fa, l'altre respon com pertoca. El diccionari Pukui-Elbert proporciona "ke 'ano o ka manawa" i "au" per al temps. En els diaris del segle XIX es feia servir la frase "ke ano o ka lewa" ("la naturalesa de l'atmosfera"), que s'assembla precisament a l'expressió tahitiana sobre el temps que fa *te huru o te reva*, que es tradueix exactament de la mateixa manera. Hi ha una sèrie de contextos en què el terme *cute* ('bonic') s'utilitza en anglès. Els tipus 1 fan servir expressions com *Aloha nō* (traduït lliurement, "adora-

pàg. 203: "leo. nvt. Voice... verbal message; to speak...". Col·loquialment, 'leo' també s'utilitza per dir 'llengua'.
9.- Kōmike Hua'ōlelo (2003): anilā: weather (pàg. 7); kiuke: cute (no publicat en cap diccionari, però utilitzat per L2 per dir 'cute', tal com s'utilitza en tots els contextos en anglès); kiko'ī: specific (pàg. 83); kuana'ike: perspective (pàg. 96); pō-: -ball (com a afix en termes esportius; pàg. 178-179). La creació d'aquests termes no es correspon amb les regles de Kōmike Hua'ōlelo (pàg. xvii-xix).

ble" o "mare meva") per expressar la seva reacció davant del que consideren adorable en aparença.

Un cop vaig fer de jutge en un concurs d'oratòria en hawaià. Un altre dels jutges era ni'ihauès. Quan va sentir que un concursant deia la paraula *kiko'ī*, es va inclinar cap a mi i em va preguntar què volia dir. Li vaig explicar que els parlants escolaritzats la fan servir per referir-se a alguna cosa "específica". Com que aquesta paraula no té res que en faci evident el significat, l'hi vaig haver de dir en anglès. Es va quedar perplex, però em va dir: "Pololeʻi. 'O ia ta mea pololeʻi" ('Correcte/exacte. És la cosa correcta/exacta'). Ho va dir corregint el concursant.

Els tipus 1 quan volen expressar opinions o punts de vista diuen "Ma koʻu 'aoʻao" ('A la meva banda', similar a l'expressió 'per la meva part') o altres expressions similars. La paraula *kuana'ike* és probablement la més graciosa que hagin inventat els tipus 2, del tot aliena a la perspectiva dels tipus 1. Els tipus 1 diuen "kinipōpō pekupeku" per designar el futbol americà i "kinipōpō hīnaʻi" per al bàsquet. "Pōpō" és la forma tradicional abreujada de "kinipōpō", que signifiquen 'pilota'. De fet, *pō* en hawaià significa 'nit'. Així doncs, el terme dels tipus 2, *pōhīna'i*, és entès pels tipus 1 com la "nit de cistelles" i no bàsquet. La intenció dels tipus 2 era reduir la paraula *pōpō* a *pō-*, però van acabar creant un problema de comprensió per als tipus 1.

Quan la directora de l'escola de Ni'ihau parlava sobre el dialecte dels acadèmics, també es referia a la seva preferència pel dialecte de la seva comunitat. Això vol dir que aquests mateixos conceptes, que no són nous en absolut, s'expressen de manera familiar per als tipus 1, i la seva comunitat en particular. Per què voldrien crear, els tipus 2, nous termes per a conceptes per als quals els tipus 1 ja en tenen? Sovint la resposta es troba en el desig de crear termes que tinguin una correspondència més directa amb l'anglès, la llengua materna dels tipus 2. Amb això, però, els tipus 2 aprofundeixen la divergència lingüística respecte als tipus 1, cosa que defineix més clarament els tipus 2. És probable que aquest sigui el camí que segueix la identitat dels tipus 2, donada la popularitat d'aquesta via entre els L2.

Per què hauríem d'aprendre la llengua dels tipus 1

El poble hawaià té una llengua autòctona que corre un gran perill a causa de la disminució dels tipus 1, de qui els tipus 2 poden aprendre el hawaià. Els qui desitgen aprendre la llengua dels tipus 1 poden fer-ho, però cada vegada és més difícil amb la reducció dels tipus 1. Tanmateix, cal prendre decisions quan algú que aprèn la llengua es troba davant l'opció de *anilā* o *ke 'ano o ka lewa* o bé una altra expressió sobre quin temps fa. Vet aquí per què hauríem d'optar per la llengua dels tipus 1 en lloc de les paraules inventades dels tipus 2:

> "*Nānā ka maka. Hoʻolohe. Paʻa ka waha. Hoʻopili.*" "Observar, escoltar. Mantenir la boca tancada. Imitar."
>
> Aquest era el principi de l'ensenyament del vell Hawaiʻi. Prou que ho sabien els ancians: "*I ka nānā no a 'ike*, observant aprenem. *I ka hoʻolohe no a hoʻomaopopo*, escoltant ens encomanem a la memòria. *I ka hana no a 'ike*, fent dominem l'habilitat."[10]

10.- Pukui, Haertig i Lee (1972b: 48).

En la jerarquia tradicional hawaiana, parlem com ens ensenyen els ancians: és a dir, L1 tradicionals. Per tant, algú que aprèn la llengua no descarta una paraula tradicional com *kinipōpō/pōpō* per crear-ne una de nova com ara *pō-*.

"El hawaià necessita entendre i apreciar la solidesa i bellesa de la seva cultura."[11] En altres paraules, les competències dels L1 tradicionals no necessiten ser *fixades* per les invencions dels L2 per a conceptes que ja existeixen.

Ralph Kaonohiokala Alapai, L1, nascut el 1907 a Nāwiliwili, Kaua'i, va afirmar (Landgraf, 1987: 12):

> Vaig adquirir el coneixement de la llengua hawaiana a casa meva, entre la meva gent. Valoro molt la nostra llengua. Escoltant com parla la gent percebo els canvis que es produeixen en la llengua. No parlen la llengua original... Els meus pares parlaven així a casa i jo ho vaig aprendre. La gent de Kaua'i, amb la seva llengua, és a prop del poble de Ni'ihau.

Tūtū Tipola, venerada anciana de Ni'ihau, va criticar en el seu dia les paraules emprades en cançons pels membres de la seva mateixa comunitat (Licayan, Nizo i Kanahele, 2007: 33):

> *Te oe ahe hoite ia ia a lohe oia ia oe i ta himeni, a walaau pololei oia ia oe, "Tela olelo au i himeni mai nei, ahe maitai loa." Hai pololei oia ia oe, "Aale wau mamate e wiho a lo'a ta pilikia. Mamate wau i teie manawa e hooponopono oe . . . Kela olelo, ahe maitai. E hooloIi i teia olelo.*
>
> Si no li expliques i et sent*ís* cantar, et diria de seguida: "Aquesta paraula que has dit no és bona". T'hauria dit de seguida: "No vull que ho deixis i que es creï un problema. Vull que ho arreglis ara mateix... Aquesta paraula no és bona. Canvia-la".

L'advertiment de Tūtū Tipola sobre l'ús de la llengua és coherent amb les normes tradicionals.[12] Potser sigui aquest un dels elements de la cultura tradicional que es debilita en relació amb els L1 i L2 en l'era de la revitalització del hawaià.

Elama Kanahele, L1, va reconèixer així la primacia dels L1 com a models lingüístics i culturals (Licayan, Nizo i Kanahele, 2007: 32):

> *... mahalo no i to'u matua tane, oia hoi, Wiliama Apelahama Nizo, i ta hai mau ana mai i teia poe moolelo ia matou tana poe kamalii. Aka, owau hoi ta mea noho paa me ia a i tona mau la hope. Oia ka tumu, paa ia'u teia poe moolelo. Pela iho la te ano o ta hai moolelo ana a ta poe Niihau.*
> ... dono gràcies al meu pare, Wiliama Apelahama Nizo, que ens va explicar aquestes històries als seus fills. Però vaig ser jo qui va estar més a prop seu fins als darrers dies. Per això les conec tan bé, aquestes històries. Així és com s'expliquen les històries entre la gent de Ni'ihau.

'A'ole au e ha'alele i kou leo

Es diu que el 1823 la reina Kamāmalu va dir al seu marit, el rei Liholiho: "Ke hele nei nō au ma muli o kāu kauoha, 'a'ole au e ha'alele i kou leo" ('Segueixo el camí que em dius, no m'apartaré de la teva paraula').

11.- Pukui, Haertig i Lee (1972a: coberta posterior).
12.- Vegeu Pukui, Haertig i Lee (1972b: 53).

Aquest va ser el sentiment ple de tendresa que va expressar abans d'emprendre tots dos un fatídic viatge a la Gran Bretanya, en què tots dos van caure malalts i van morir.

Aquesta escena recorda la desaparició paral·lela de la llengua dels tipus 1. A la meva àvia, Annie Kealoha Kaaialii Kauhane, li dic: "Aole au e haalele i kou leo." Escric aquesta frase sense màcrons ni marques glotals, com ella feia. Faré servir les paraules que ella feia servir. Aquesta és la meva elecció. Si escric amb màcrons i marques glotals és per adaptar-me als que ho necessiten.

Si volgués, podria emprar paraules creades pel Kōmike Hua'ōlelo per a conceptes per als quals la meva àvia ja tenia paraules, com el terme del Comitè *kinika* per a *pica de la cuina* enlloc del que deia la meva àvia, *kapu holoi pā*, però per què ho hauria de fer? Podria emprar el terme de la Comissió *hese* per a *bruixa*, però per què ho hauria de fer si els ni'ihauesos han estat utilitzant *uiti* durant dècades? No tinc cap raó per fer-ho. Vaig formar part del Comitè durant sis anys de la meva vida, hi vaig treballar voluntàriament i bé i vaig sentir que feia una bona tasca. Però no faré servir les paraules del Comitè quan els tipus 1 com la meva àvia ja tenen paraules per als mateixos conceptes.

La meva àvia encara vivia quan jo treballava al Comitè i seguia sent la meva parella de conversa sempre que estàvem junts, com ho havia estat des de jove. Vaig decidir no explicar-li res sobre les paraules que estava creant amb el Comitè. M'envaïa una sensació de vergonya quan pensava d'explicar-li el que feia al Comitè. Em preocupava com reaccionaria i, coneixent-la, probablement hauria reaccionat de manera apàtica, perquè la seva postura davant dels invents del Comitè segurament hauria coincidit amb la de la directora de l'escola de Ni'ihau. No li haurien importat les paraules que la gent creés per a si mateixa perquè no eren el seu dialecte. Jo prefereixo el dialecte de la meva àvia. Prefereixo el dialecte de la comunitat ni'ihauesa. Prefereixo el dialecte que trobo en els textos escrits per tipus 1. Em puc plantejar de fer servir paraules creades pel Comitè per designar conceptes per als quals els tipus 1 no tenen paraules o puc consultar amb amics de Ni'ihau per crear una paraula si la del Comitè no em sembla raonable. El mateix dret que té tothom.

L'entusiasme que sentia quan treballava per al Comitè es va esvair quan vaig decidir allunyar-me'n. Em vaig treure un pes de sobre. No me'n penedeixo, d'aquells anys, ni tampoc del que vaig fer. Formo part del moviment de revitalització de la llengua hawaiana i la situació és desesperada. Això és el que significa ser part d'aquest moviment confús, incert, frenètic i sovint caòtic que estimo, però algú ha de romandre fidel a la llengua de la seva àvia. Jo ho seré, i espero no ser l'únic. Sóc parlant de hawaià gràcies als tipus 1.

És la nostra situació lingüística desesperada el resultat de les nostres accions? És intencionat, el conflicte amb altres participants d'aquesta revitalització? No. Som participants actius i decidits en la recuperació de la llengua hawaiana a causa de la imposició continuada d'una potència estrangera entre nosaltres. Som gent de bones intencions. La gent de Ni'ihau i Kaua'i són gent de bones intencions. La gent de Hilo és gent de bones intencions. Podem pensar diferent sobre com s'ha de sostenir i difondre la nostra llengua, però si la sostenim és perquè és el que hem de fer enfront de l'ocupació d'una potència estrangera.

Als meus companys els dic: trieu el que vulgueu, però trieu la llengua dels nostres

tipus 1. Preferiu-la. Reduïu la tendència a manipular la llengua hawaiana per L1 anglesos per tal que no s'aparti de la llengua dels nostres avis i besavis de forma innecessària.

Referències bibliogràfiques

Anwar, Y. (2001). "Programs for Niʻihau kids coexist on Kauaʻi". A: *Honolulu Advertiser*. Publicat en línia el 29 de maig del 2001. http://the.honoluluadvertiser.com/article/2001/May/29/ln/ln11a.html (consulta: 18 de setembre de 2019).

Brown, R. (1963). *Learn Hawaiian*. Honolulu.

Kōmike Huaʻōlelo (2003). *Māmaka kaiao: A modern Hawaiian vocabulary: A compilation of Hawaiian words that have been created, collected and approved by the Hawaiian Lexicon Committee from 1987 through 2000*. Honolulu: University of Hawaiʻi Press.

Landgraf, A. K. (1987). *E nā hulu kupuna nā puna ola maoli nō*. Kaneohe: Elepaio Press.

Licayan, E.; Nizo, V.; Kanahele, E. (2007). *Aloha Niihau: Oral histories by Emalia Licayan, Virginia Nizo, and Elama Kanahele*. Elama Kanahele; Kimo Armitage; Keao NeSmith (eds.). Honolulu: Island Heritage.

NeSmith, R. K. (2012). *The teaching and learning of Hawaiian in mainstream educational contexts in Hawaiʻi: Time for change?* (Tesi doctoral.) New Zealand: University of Waikato.

Office of Hawaiian Affairs (1999). Trustee message: Immersion education: A challenge for community empowerment. *Ka Wai Ola o OHA*, abril de 1999, vol. 16(7), 7.

Pukui, M. K.; Elbert, S. H. (1957, 1986). *Hawaiian dictionary: Hawaiian-English English-Hawaiian*. Honolulu: University of Hawaii Press.

Pukui, M. K.; Haertig, E. W.; Lee, C. A. (1972a). *Nānā i ke kumu: Look to the source*. Vol. I. Honolulu: Hui Hānai, The Queen Liliʻuokalani Children's Center.

Pukui, M. K.; Haertig, E. W.; Lee, C. A. (1972b). *Nānā i ke kumu: Look to the source*. Vol. II. Honolulu: Hui Hānai, The Queen Liliʻuokalani Children's Center.

Schütz, A. (1994). *The voices of Eden: A history of Hawaiian language studies*. Honolulu: University of Hawaii Press.

Schütz, A. (2020). *Hawaiian language: Past, present, future: What every teacher and student of Hawaiian might like to know about the history and future of the language*. Honolulu: University of Hawaii Press.

Tava, R.; Keale, M. (1989). *Niihau, the Traditions of a Hawaiian Island*. Honolulu: Mutual Publishing.

United States Department of State Foreign Relations (1894). Affairs in Hawaii House ex. doc. no. 47, cinquanta-tresè congrés, segona sessió.

Walk, K. (2007). "Officially" what? The legal rights and implications of ʻōlelo Hawaiʻi. *University of Hawaiʻi Law Review, 30*(1), 243-268.

Williams, R. (2014). Olelo odyssey: Its pioneers and champions reflect on the revival of the Hawaiian language. *Hana Hou Magazine*, abril/maig de 2014, vol. 7(2), 93-105.